

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Eva Funda

**Pogajanja in sprejetje sporazuma o trgovinskih vidikih pravic intelektualne lastnine v
okviru Svetovne trgovinske organizacije**

Magistrsko delo

Ljubljana, 2015

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Eva Funda

Mentor: doc. dr. Milan Brglez

**Pogajanja in sprejetje sporazuma o trgovinskih vidikih pravic intelektualne lastnine v
okviru Svetovne trgovinske organizacije**

Magistrsko delo

Ljubljana, 2015

Pogajanja in sprejetje sporazuma o trgovinskih vidikih pravic intelektualne lastnine v okviru Svetovne trgovinske organizacije

Pravice intelektualne lastnine so vedno bolj pomembne kot ključni ekonomski vir, zato je ureditev trgovinskih vidikov pravic intelektualne lastnine postalo nujno. Sporazum Svetovne trgovinske organizacije (STO) o ureditvi trgovinskih odnosov glede pravic intelektualne lastnine je bil sprejet v okviru Urugvajskih pogajanj. Cilj teme magistrske naloge je osvetliti dogajanje znotraj pogajanj v urugvajskem krogu glede sprejetja Sporazuma o trgovinskih vidikih pravic intelektualne lastnine (*Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights Agreement – TRIPS*) in s poglobljeno raziskavo definirati zmagovalce in poražence. Sprejetje TRIPS sporazuma znotraj STO pogodbe o ustanovitvi predstavlja uspešna prizadevanja zasebnih interesov za zaščito korporacij in globalno ojačitev zaščite intelektualne lastnine. TRIPS sporazum ima status mednarodnega prava z močnimi mehanizmi uveljavitve v vseh članicah STO. Zgodba o sprejetju TRIPS sporazuma odseva moč industrije. Širši cilj naloge je opredeliti razkorak med formalnimi vidiki pogajanj v okviru STO, ki delujejo po načelu enakopravnosti, in dejansko prevlado 'velikih' držav. Hkrati pa me v povezavi s tem zanima sama naveza EU-ZDA in dodatni cilj naloge je tudi poiskati razloge zanjo. Gre za ideološke ideje, ki se skrivajo v ozadju, ali le za skupne interese glede trgovinske moči?

Ključne besede: intelektualna lastnina, pogajanja, države v razvoju, GATT/STO, TRIPS sporazum, urugvajski krog pogajanj

Negotiations and adoption of the Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights Agreement within World Trade Organization

Intellectual property rights are becoming more and more important as a key economic source, so the trade aspects arrangement of intellectual property rights became necessary. World trade organization (WTO) agreement about arrangement of trade relations concerning intellectual property rights was adopted within Uruguay Round. The aim of my Master's thesis is to light up the activity inside the negotiations in Uruguay Round about the adoption of Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights Agreement (TRIPS) and with an absorbed research, to define the winners and the losers. The adoption of TRIPS agreement within the Agreement establishing WTO represents successful efforts of private interests to protect corporations and to enforce the protection of intellectual property. TRIPS agreement has the power of international law with strong enforcement mechanisms among all member states of WTO. The adoption of TRIPS agreement reflects the power of industry. Another aim of my thesis is to define the gap between formal aspects of negotiations inside WTO, which act following the principle of equality and on the other side, the actual predomination of "big countries". At the same time I am interested in the relation EU-USA and an additional aim of my thesis is also to find reasons for it. Are there ideological ideas hidden in the background or just common interests of increasing the trade power?

Key words: intellectual property, negotiations, developing countries, GATT/WTO, TRIPS agreement, Uruguay round negotiations

KAZALO VSEBINE

1	UVOD	6
1.1	Hipoteze, relevantnost in cilji	7
1.2	Metodološki okvir in struktura naloge	8
2	TEORETIČNO IZHODIŠČE	10
3	INTELEKTUALNA LASTNINA V MEDNARODNEM KONTEKSTU	14
3.1	Opredelitev pravic intelektualne lastnine	16
3.2	Zgodovina in razvoj mednarodne zaščite intelektualne lastnine	17
3.2.1	<i>Pariška konvencija za varstvo industrijske lastnine</i>	19
3.2.2	<i>Bernska konvencija za varstvo književnih in umetniških del</i>	20
3.2.3	<i>Ostali mednarodni režimi na področju intelektualne lastnine</i>	21
4	MEDNARODNO PRAVO INTELEKTUALNE LASTNINE	22
4.1	Mednarodnopravna ureditev in oblikovanje WIPO	24
4.2	Zaščita pravic intelektualne lastnine v okviru WIPO	25
4.2.1	<i>Struktura WIPO</i>	26
4.2.2	<i>Funkcije WIPO</i>	28
5	SVETOVNA TRGOVINSKA ORGANIZACIJA	29
5.1	Urugvajski krog pogajanj	30
5.2	Ozadje pristojnosti EU	32
5.3	Začetki in cilji urugvajskega kroga pogajanj o TRIPS sporazumu	33
5.4	Stališča in pogajanja v urugvajskem krogu o TRIPS sporazumu	36
6	TRIPS – ANALIZA VSEBINE IN POMEN ZA DRŽAVE	42
6.1	Vsebina TRIPS sporazuma	43
6.2	Pomen za države	46
6.3	Analiza pogajanj in sprejetja	48
7	ZAKLJUČEK	52
8	LITERATURA	55

SEZNAM KRATIC

BIRPI	<i>United International Bureaux for the Protection of Intellectual Property</i> (Združeni mednarodni urad za zaščito intelektualne lastnine)
DKPMP	Dunajska konvencija o pravu mednarodnih pogodb
DvR	Država v razvoju
EU	Evropska unija
GATT	<i>General Agreement on Tariffs and Trade</i> (Splošni sporazum o carinah in trgovini)
IPC	<i>Intellectual Property Committee</i> (Komite za intelektualno lastnino)
OECD	<i>Organization for Economic Co-Operation and Development</i> (Organizacija za gospodarsko sodelovanje in razvoj)
STO	Svetovna trgovinska organizacija
TRIPS	<i>Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights Agreement</i> (Sporazum o trgovinskih vidikih pravic intelektualne lastnine)
UNCTAD	<i>United Nations Conference on Trade and Development</i> (Konferenca Združenih narodov o trgovini in razvoju)
UNCTC	<i>United Nations Centre on Trans-National Corporations</i> (Center Združenih narodov za transnacionalne korporacije)
WIPO	<i>World Intellectual Property Organization</i> (Svetovna trgovinska organizacija)
ZDA	Združene države Amerike
ZN	Združeni narodi

1 UVOD

Pravice intelektualne lastnine postajajo vedno bolj pomembne kot ključni ekonomski vir. Zaradi njihovega vse večjega ekonomskega in trgovinskega pomena se pojavljajo vse močnejše težnje po univerzalni, mednarodno-pravni ureditvi pravil trgovanja in zaščite pravic intelektualne lastnine. Sporazum Svetovne trgovinske organizacije (STO) o ureditvi trgovinskih odnosov glede pravic intelektualne lastnine je bil sprejet v okviru urugvajskih pogajanj.

Zadnja leta je vprašanje intelektualne lastnine sprožalo mnogo konfliktov v ekonomski politiki (Robinson in Gibson 2011, 1888). Danes je splošno znano dejstvo, da so pravice intelektualne lastnine postale del ekonomskih dejavnikov in da mora biti trgovanje z njimi pravno urejeno. Sporazum o trgovinskih vidikih pravic intelektualne lastnine¹ (*Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights Agreement - TRIPS*) predstavlja zadnjo zmago tistih, ki zagovarjajo, da mora biti intelektualna lastnina močnejše pravno zaščitena (Sell in May 2001, 468).

Multilateralne konvencije so obstajale že veliko prej, preden je bil oblikovan TRIPS sporazum. Svetovna organizacija intelektualne lastnine² (*World Intellectual Property Organization – WIPO*) je bila ustanovljena leta 1967 kot specializirana mednarodna organizacija za vodenje zadev glede intelektualne lastnine v okviru Združenih narodov (ZN), vendar je žal imela veliko hib, zaradi katerih so razvite države začele intenzivno lobirati za bolj učinkovito shemo mednarodne zaščite pravic intelektualne lastnine (Fukunaga 2008, 870).

V 80. letih je mednarodna zaščita intelektualne lastnine postala pomembno politično vprašanje v Združenih državah Amerike (ZDA), povezano s trgovinsko politiko (Jain 1996, 10). Konkurenčna prednost ZDA in drugih industrializiranih držav leži v njihovi tehnološki prednosti. Iz tega sledi, da morajo biti tehnološke inovacije ne le spodbujane, temveč tudi primerno zaščitene (Sell 1999, 170). Kljub temu pa intelektualna lastnina med mednarodnimi poslovnimi šolami ni dobila pozornosti, ki bi si jo zaslužila. Nasprotovala so si mnenja o tem, kaj točno bi bilo potrebno zaščititi, kakšen naj bo mehanizem za zaščito in tudi kdo naj bi

1 Sporazum o trgovinskih vidikih pravic intelektualne lastnine – *Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights*. 1994. Dostopno prek: http://www.wto.org/english/tratop_e/trips_e/t_agm0_e.htm (11. november 2013).

2 Konvencija o ustanovitvi Svetovne organizacije intelektualne lastnine – *Convention Establishing the World Intellectual Property Organization*. 1979. Dostopno prek: http://www.wipo.int/treaties/en/convention/trtdocs_wo029.html (11. november 2013).

nadzoroval delovanje tega mehanizma. Hkrati je prihajalo do zelo nasprotnih videnj glede zaščite intelektualne lastnine s strani držav v razvoju (Jain 1996, 18).

Sprejetje TRIPS sporazuma znotraj Pogodbe o ustanovitvi STO predstavlja uspešna prizadevanja zasebnih interesov glede zaščite korporacij in globalne ojačitve zaščite intelektualne lastnine. TRIPS sporazum ima status mednarodnega prava z močnimi mehanizmi uveljavitve v vseh članicah STO in kot tak predstavlja revolucijo v pravu intelektualne lastnine (Gurry 2005, 13). Postavil je nove visoke minimalne standarde glede kopiranja (*copypaste*) literarnih in umetniških del, patentov, znamk, poslovnih skrivnosti, itd.. Posredno postavlja nova pravila tudi glede neloyalne konkurence. Ne pokriva konkurenčnega prava, čeprav se ukvarja z vprašanji, ki so povezana z njim, predvsem z licenčnimi sporazumi in pogodbami (Fotoumata in Kwa 2004, 18).

Za razliko od prejšnjih sporazumov, TRIPS sporazum ne vsebuje nobenih olajšav ali drugačnih mehanizmov za DvR (Reichman 2000, 444). Po preteku petletne tranzicijske dobe so DvR v popolnoma izenačenem položaju in morajo doseči vse dogovorjene standarde. Najmanj razvite države imajo nekoliko daljše obdobje za doseg standardov, dodatnih šest let.

1.1 Hipoteze, relevantnost in cilji

Cilj teme magistrske naloge je osvetliti dogajanje znotraj pogajanj v urugvajskem krogu glede sprejetja TRIPS sporazuma in s poglobljeno raziskavo definirati zmagovalce in poražence. Širši cilj naloge je opredeliti razkorak med formalnimi vidiki pogajanj v okviru STO, ki delujejo po načelu enakopravnosti, in dejansko prevlado 'velikih' držav. Hkrati pa me v povezavi s tem zanima sama naveza EU-ZDA in dodatni cilj naloge je tudi poiskati razloge zanjo. Gre za ideološke ideje, ki se skrivajo v ozadju, ali le za skupne interese glede trgovinske moči?

Moja izhodiščna teza je: pogajanja v urugvajskem krogu v okviru STO pogajanj o sprejemu TRIPS sporazuma močno odražajo premoč in prevlado ZDA, tudi v odnosu do EU in predvsem do držav v razvoju.

Kot že omenjeno, je eden od pglavitnih ciljev naloge opredeliti pogajalske taktike udeležencev pogajanj o sprejetju TRIPS sporazuma. ZDA so bile daleč najboljše pripravljene na pogajanja o TRIPS sporazumu. Bile so ena redkih držav, ki so na pogajanja poslale močne strokovnjake s področja intelektualne lastnine (Drahos 1995, 13–4). Prevladujoč pogled, glede na naravo pravic intelektualne lastnine, je, da imajo podjetja pravico do lobiranja, zanje je pomembno, da lahko posredujejo svoje vidike in politične preference, saj gre dejansko za velike zaposlovalce in investitorje. Vendar bi morale lobiranje glede pravic intelektualne

lastnine potekati v okviru demokratičnih pogajanj. Pri vprašanju intelektualne lastnine so vložki visoki, pravice intelektualne lastnine so vir avtoritete in moči glede informacijskih virov, od katerih so mnogi odvisni (Drahos in Braithwaite 2002, 13).

V magistrski nalogi bom skušala odgovoriti na naslednja vprašanja:

- 1) Ali je proces pogajanj o sprejemu TRIPS sporazuma znotraj STO pogajanj v celoti potekal po demokratičnih pravilih in načelih?
- 2) Na čem je temeljila naveza EU-ZDA oz. je EU sploh imela svojo agendo in interese glede pogajanj ali se je v celoti 'podredila' interesom ZDA in zakaj?
- 3) Kaj je države v razvoju 'prisililo' v podpis sporazuma, ki jim je v očitno škodo in kaj to pomeni za načelo enakopravnosti?

1.2 Metodološki okvir in struktura naloge

Zgodovina mednarodnega urejanja zaščite pravic intelektualne lastnine sega precej daleč, zato se bom v nalogi osredotočila najprej na zgodovinski pregled razvoja ideje o zaščiti lastnine. Mednarodni sistem zaščite intelektualne lastnine je predstavljal cel kup regionalnih in bilateralnih sporazumov. Pariška konvencija³ iz leta 1883 je primarni dokument o zaščiti industrijske lastnine in pokriva patente, blagovne znamke, blagovna imena, izume, itd.. Je tudi najstarejši mednarodni dokument s tega področja in predstavlja rezultat sodelovanja večine industrializiranih držav tistega obdobja. Poleg Pariške obstaja še mnogo drugih konvencij, ki urejajo različne vidike intelektualne lastnine⁴. Naredila bom pregled teh konvencij⁵ in poiskala razloge, ki so privedli do ustanovitve WIPO. S pregledom primarnih in sekundarnih virov bom proučila način zaščite pravic intelektualne lastnine v okviru WIPO in izpostavila probleme v delovanju organizacije ter stališča držav članic, ki so pripeljala do teženj po novi ureditvi.

3 Pariška konvencija o zaščiti industrijske lastnine – *Paris Convention for the Protection of Industrial Property*. 1883. Dostopno prek: http://www.wipo.int/treaties/en/ip/paris/trtdocs_wo020.html (23. november 2013).

4 Madridska sporazuma iz leta 1891, Haaški sporazum (1925), Niški sporazum (1957), Lizbonski sporazum (1958), Mednarodna konvencija o varstvu novih vrst rastlin (1961), Pogodba o patentnem sodelovanju (1970), Pogodba o registraciji blagovnih znamk (1973), Pogodba iz Budimpešte (1977) in Pogodba iz Nairobija (1981) (Jain 1996, 18).

5 Uporabila bom zgodovinsko metodo, saj je razumevanje razvoja pravic intelektualne lastnine pomembno za nadaljnje proučevanje stališč in pogajalskih taktik držav.

Za razlago⁶ mednarodnih pravnih virov bom uporabila jezikovno razlago, katere predmet je pravno besedilo, ki sestoji iz jezikovnih znakov (Pavčnik 2007, 486). Osredotočila se bom na sodobnejše pojmovanje, ki pravi, da jezikovni pomen pravnega besedila ni ostro ločen od pomenov, ki jih razpirajo drugi vidiki razlage – kontekst določa pomen jezikovnih znakov, ta pa sestoji iz razmerja med besedilom in oblikovalcem besedila (Pavčnik 2007, 488). Kot dopolnitev jezikovni razlagi bom uporabila še zgodovinsko razlago v ožjem (sklep glede na potek pravodajnega postopka) in širšem (razmere in značilnosti obdobja, v katerem je besedilo nastalo) pomenu (Pavčnik 2007, 503). Za osnovo proučevanja mednarodnih pogodb bom kot primarni vir vzela Dunajsko konvencijo o pravu mednarodnih pogodb (DKPMP)⁷, ki v 31. členu pravi, da se “/m/ednarodna podoba /.../ razlaga v dobri veri z običajnim pomenom izrazov /.../ v njihovem kontekstu ter glede na njen predmet in namen” ter da se za razlago mednarodne pogodbe zajame poleg besedila tudi kontekst, ki obsega še vsak dogovor v zvezi s pogodbo in vsako listino, ki jo sprejmejo pogodbenice in se nanaša na mednarodno pogodbo (1. in 2. odstavek 31. člena DKPMP).

Aprila 1969 so članice STO na pobudo ZDA sprejele pogajalski okvir, ki je kasneje vodil do sprejema sporazuma o trgovinskih vidikih intelektualne lastnine (Jain 1996, 19). Končni sporazum je v veliki meri prevzel norme, ki so jih predlagale razvite države (Gervais 2005, 328). Operacionalizacija bo temeljila predvsem na pregledu primarnih in tudi sekundarnih virov⁸, s pomočjo katerih bom skušala poiskati stališča posameznih koalicij, ki so se oblikovale med pogajanjem. Namreč, ko se DvR pogaja z razvito državo, se navadno sreča s problemom neenakih pogajalskih moči. Očiten odgovor, ki se ponuja na omenjen problem, je formiranje koalicij (Drahos 2003, 79). Podrobneje bom pregledala stališča EU in ZDA kot skupne koalicije, ter držav v razvoju kot nasprotnike. S pomočjo primerjalne analize bom proučila njihove strategije in taktike ter preverila, kako se to odseva na izidu pogajanj. S pomočjo primerjalne metode bom tudi proučila podobnosti in razlike ureditve v okviru WIPO in TRIPS sporazuma, kar mi bo pomagalo pri natančnejši opredelitvi izida pogajanj.

Magistrska naloga bo razdeljena na štiri obsežnejše dele, vsak od njih bo razdeljen s poglavji in še dodatno s podpoglavji. Uvodu bo sledil prvi del naloge, v katerem bom intelektualno lastnino umestila v mednarodni kontekst in opredelila teoretično izhodišče. V

6 Kot jo opredeli npr. Wroblewski (1985, 245).

7 Dunajska konvencija o pravu mednarodnih pogodb. Sprejeta na Dunaju 23. 5. 1969, v veljavi od 27. 1. 1980. Dostopno prek: http://www.mzz.gov.si/fileadmin/pageuploads/Zakonodaja_in_dokumenti/knjiznica.KPMP.pdf (11. november 2013).

8 Sekundarna analiza bo temeljila na primerjanju virov (Bučar in drugi 2002, 25).

drugem delu naloge bom proučila pravni vidik ureditve zaščite pravic intelektualne lastnine, nato se bom v osrednjem delu naloge osredotočila na pogajanja v okviru STO. V četrtem delu bom proučila sprejeti sporazum, analizirala njegovo pravno strukturo in vsebino ter izluščila pomen za države. V zaključku bom povzela ugotovitve in odgovorila na raziskovalna vprašanja.

2 TEORETIČNO IZHODIŠČE

Da lahko razložimo obnašanje držav v mednarodni skupnosti in razumemo njihova dejanja in aktivnosti na političnem področju, je potrebno naprej nekoliko opredeliti določene pojme, kot so mednarodna skupnost, zunanja politika, moč, diplomacija, itd.. V nadaljevanju bom na kratko predstavila teoretična izhodišča magistrske naloge.

Mednarodna skupnost je sestavljena iz enakopravnih suverenih držav, vendar se v realnosti države med seboj močno razlikujejo po moči in vplivu, ki ju imajo v mednarodnem življenju. Države se razlikujejo po gospodarski, vojaški in tehnološki moči ter po vplivu, ki ga imajo v mednarodni skupnosti in zmožnostih vplivanja na ostale akterje. Pri razvrščanju držav v različne kategorije gre za zapleten koncept, ki ni nujno samo znanstveni. Države nagonso razvrščamo v kategorije malih, velikih in srednjih držav, pri tem pa gre za uporabo različnih kriterijev. Kategorizacija oz. klasifikacija držav glede na različne kriterije je sestavni del proučevanja mednarodnih odnosov (Kajnc 2001, 11). Splošne klasifikacije so se usmerjale predvsem na velike in male države, pri čemer element razlikovanja ni samo teritorialna velikost ali število prebivalstva določene države, ampak tudi njena gospodarska in politična moč. V svoji nalogi se osredotočam predvsem na slednje. Osnova take obravnave je dejstvo, da so tako človeški kot materialni viri po državah različno razporejeni, iz česar izhajajo različne možnosti držav pri uresničevanju njihovih ciljev (Benko 2000, 158).

Šabič (2002, 3–4) prepozna tri pristope klasifikacije malih držav: definicijski, konstruktivistični in sektorski. Prvi pristop majhnost države definira pozitivistično, in sicer glede na velikost teritorija in število prebivalstva, vendar je tak pristop premalo natančen, saj ne upošteva ekonomske moči. Konstruktivistični pristop majhnost države definira glede na to, kako jo dojemajo njeni člani in ostala mednarodna skupnost. Problem je, da obstajajo različni parametri, kako se neka država dojema doma in v okolici. Prebivalstvo lahko svojo državo smatra za majhno, medtem ko gospodarski parametri kažejo drugačno sliko v mednarodni skupnosti.

Bolj zanimiv je sektorski pristop, ki ponuja merljive kazalnike za izmero velikosti države, vendar so ti drugačni od tradicionalnih. Sektorski pristop klasifikacije držav proučuje vpliv

države ne samo v mednarodnem sistemu, ampak tudi na specifičnih področjih sodelovanja (Šabič 2002, 5). V svoji nalogi se bom pri klasifikaciji držav oprla na sektorski pristop in na Benkovo (1996, 67) tezo, da rangiranje držav na velike, srednje in male izhaja iz dejstva, da države pri uresničevanju svojih nacionalnih interesov nimajo na voljo enakih količin moči. Moč in vpliv imata možnost prepričevanja, temeljna značilnost velesil pa je, da lahko uveljavljajo svoje interese v celotni mednarodni skupnosti.

Za pravilno in popolno razumevanje tematike magistrskega dela se bom pri proučevanju dinamike mednarodnih odnosov in koncepta moči oprla na realistično teorijo. Realistična teorija mednarodnih odnosov pravi, da, ker je osrednji cilj mednarodne politike preživetje nacionalne države v njej sovražnem mednarodnem okolju, je pridobitev čim večje moči racionalen in neizogiben cilj zunanje politike. Eden največjih slovenskih teoretikov mednarodnih odnosov Benko (1996, 221) zunanjo politiko opredeljuje kot "sistem bolj ali manj medsebojno povezanih akcij, ki potekajo v mednarodni skupnosti." Gre za institucionaliziran proces dejavnosti, ki jih določena organizirana družba znotraj države opravlja nasproti mednarodnemu okolju z namenom uresničevati svoje interese ter tako vplivati nanj, da realnosti v mednarodni skupnosti spreminja ali se jim prilagaja. Subjekt zunanje politike je, po mnenju Benka (*ibid.*), družba, organizirana v državi. Russett in Starr (1996, 279) zunanjo politiko opredelita kot "sklop smernic za odločitve o ljudeh, krajih in stvareh onstran meja države." Predstavniki realistične šole mednarodnih odnosov definirajo zunanjo politiko kot borbo za moč. Utemeljitelj realistične šole Morgenthau (1995, 336) trdi, da mednarodna politika pomeni prizadevanje za ohranitev ali povečanje moči lastne države in nadziranje ali zmanjšanje moči drugih držav.

Moč in iz nje izpeljana sila je prva in temeljna kategorija v konceptualni shemi realistične teorije (Benko 1996, 67). Definicija moči v najširšem smislu pomeni zmožnost vplivanja ali spreminjanja delovanja ostalih subjektov ter obratno zmožnost upreti se takšnemu vplivanju ali spreminjanju lastnega delovanja zaradi pritiskov ostalih (Evans in Newnham 1998, 465). Ta del realistične teorije se nanaša predvsem na vojaško prevlado državo. Druga kategorija, s katero se ukvarja realistična teorija, je nacionalni interes. Benko (1997, 67) navaja, da "k/ot je v jedru vsake politike interes, tako se tudi države v mednarodnih odnosih ravnaajo na temeljih nacionalnih interesov". Nacionalni interes je po definiciji tisto, kar je skupno dobro za določeno nacijo, v nasprotju z interesi subnacionalnih, mednarodnih in globalne skupnosti. Tretja kategorija realistične teorije je ravnotežje moči, ki ga države ustvarjajo tako, da se povezujejo v koalicije, da bi si lažje zagotovile lastne nacionalne interese (Benko 1996, 68).

Medtem ko realistična teorija nacionalni interes predpostavi kot nekaj kar preprosto obstaja, se liberalna teorija mednarodnih odnosov trudi pojasniti, kako sploh nastane. Izhaja iz trditve, da ima odnos država-družba temeljni vpliv na obnašanje države v svetovni politiki. Socialne ideje, interesi in institucije vplivajo na delovanje države tako, da oblikujejo njene preference, kar pomeni, da so temeljni socialni interesi podlaga strateškim odločitvam vlade (Moravscik 1997, 513). Po liberalnem konceptu država ni akter, ampak je institucionalni predstavnik, ki je nenehno podvržen konstruiranju in rekonstruiranju s strani koalicij socialnih akterjev (Moravscik 1997, 518). Nacionalni interes torej ni nekaj, kar preprosto obstaja, ampak se oblikuje glede na trenutne razmere v državi in se spreminja, ko se situacija v državi spremeni. Nobena vlada ne sloni na univerzalni politični zastopanosti, ampak vsaka zastopa nekatere posameznike ali skupine močnejše kot druge.

Pri obravnavanju koncepta moči se bom oprla na definicijo moči, kot jo podaja Strange (1995, 30), ki moč v politični ekonomiji deli na dve vrsti: strukturno in relacijsko moč. Relacijska moč, ki izvira iz odnosov, kot jih opredeljujejo zagovorniki realistične teorije, je moč, ki jo ima A, da vpliva na B, da ta stori nekaj, kar sicer ne bi. Strukturna moč pa po drugi strani pomeni moč oblikovanja in opredeljevanja strukture globalne politične ekonomije, znotraj katere potem delujejo druge države, ustanove, podjetja in ostali akterji. Ta moč pomeni več kot zgolj moč določiti dnevni red ali oblikovati mednarodne režime pravil in običajev in postaja v modernem tekmovalnem svetu vse pomembnejša. Strange (1995, 31) jo še natančneje definira kot "moč odločanja o tem, kako se opravlja določene stvari, moč oblikovati okvire, znotraj katerih se vzpostavljajo odnosi med državami, ljudmi in podjetji." Strukturna moč je sestavljena iz štirih temeljev, in sicer proizvodnje, varnosti, financ in znanja. Ti temelji predstavljajo tudi vire strukturne moči, med njimi pa vlada soodvisnost.

V mednarodni politični ekonomiji je težko potegniti jasno ločnico med politično in ekonomsko močjo. Politična moč je v veliki meri odvisna od ekonomske, ali kot pravi Strange (1995, 31), "nemogoče je imeti politično moč brez moči kupovanja, nadzora nad proizvodnjo, mobilizacije kapitala. Ravno tako ni mogoče imeti ekonomske moči brez sankcij politične oblasti, brez pravne in fizične varnosti, ki jo lahko omogoči le politična oblast."

Države svoje dolgoročne zunanjepolitične cilje oblikujejo glede na notranje družbene, ekonomske in politične odnose. Za doseg svojih ciljev in ob upoštevanju značilnosti mednarodnega sistema gradijo svojo zunanjepolitično strategijo (Benko 1996, 239). Strategiji je podrejena taktika, ki pomeni različnim razmeram v mednarodnih odnosih prilagajča se uporaba sredstev. Ta mora upoštevati morebitne spremembe v relativni pomembnosti elementov, ki določajo položaj določene države v mednarodnih odnosih. Država lahko glede

na taktiko in strategijo ter upoštevajoč cilje, ki jih želi doseči, uporabi različna zunanjepolitična sredstva, kot so na primer diplomacija, ekonomska sredstva in sredstva prisiljevanja (Benko 1996, 239–240).

Diplomacija je precej zapleten pojem v mednarodnih odnosih; o njej obstajajo različne definicije, ki pa se v bistvu med seboj ne pretirano razlikujejo. Velikokrat se diplomacija enači z mednarodnimi odnosi, zunanjimi zadevami, zunanjo politiko, itd., vendar je to opredeljevanje lahko preveč površno. Satow (1979, 5) navaja, da je diplomacija uporaba inteligence in taktika za vodenje uradnih odnosov med vladaми držav ali vodenje zadev med državami z miroljubnimi sredstvi. Morgenthau (1995, 674) diplomacijo definira kot simptom boja za oblast med suverenimi narodi, ki med seboj skušajo ohranjati mirne odnose. Russett in Starr (1996, 279) diplomacijo razlagata kot bistveno metodo izvajanja zunanje politike in instrument, ki tudi drugim omogoča, da učinkovito vplivajo na ciljne države. Za opredelitev uspešnosti diplomacije Benko (1996, 86) predlaga pregled, ali je diplomacija učinkovito zasledovala nacionalni interes. Podobno kot realistična teorija, ki poudarja veliko vlogo nacionalnega interesa pri določanju ravnanja države.

Svoje zunanjepolitične cilje v moderni mednarodni skupnosti države uresničujejo preko različnih kanalov, najpogostejša oblika so bilateralni in multilateralni sporazumi z drugimi državami. Vsebina teh sporazumov je navadno dogovorjena v predhodnem postopku, imenovanem pogajanja, ki jih Zartman (2002, 71) opredeli kot proces, s katerim nasprotne si strani dosežejo sporazum. Pogajanja v mednarodni politiki, kot jih opiše Berridge (2005, 27), so sestavljena iz diskusije med uradno imenovanimi predstavniki vlad. Naloga teh predstavnikov je doseči formalen sporazum glede zadev, ki se tičejo njihove države ali glede katerih vlada določen konflikt, na način, ki bo kar najbolj zadovoljiv za njihove države. Pogajanja so ena od funkcij diplomacije in navadno najprimernejši način za doseg mednarodnih dogovorov. Predstavljajo možnost za formalni dialog, v katerem stranke lahko razpravljajo o svojih pogledih in iščejo kompromise z namenom doseči sporazum. Ta se navadno doseže tako, da obe strani predstavita svoje predloge, s postopnim usklajevanjem pa se skuša doseči zblizanje pozicij (Stangor 2004, 306). Pogajanja so način usklajevanja različnih (in ne nujno konfliktnih) interesov. Po Winklerju (2006, 9) gre za metodo izmenjavanja informacij med strankami s ciljem doseči sporazum, s katerim bodo vsi nekaj pridobili.

Politika mnogih mednarodnih pogajanj je pogosto zasnovana kot igra dveh ravni (Putnam 1988, 434). Na nacionalni ravni domače skupine zasledujejo svoje interese tako, da izvajajo pritiske na vlado, naj sprejme ugodne odločitve in politiki zbirajo svojo moč tako, da

ustvarjajo koalicije med temi skupinami. Na mednarodni ravni pa skušajo nacionalne vlade maksimirati svojo sposobnost izpolnjevanja domačih pritiskov z minimiziranjem škodljivih posledic tujega razvoja.

Pogajanja na trgih, na katerih je moč neenakomerno porazdeljena, lahko predstavljajo določene probleme tako za same akterje in institucije, kot tudi za nadzornike teh trgov. Poglavitno vprašanje, ki se pojavlja, je, kako se lahko šibkejša stranka pogaja z močnejšo in vseeno uspe nekaj pridobiti? Moč, ki jo ima določena stranka v pogajanjih, se lahko izrabi na različne načine – kot nadzor nad ostalimi akterji, nadzor nad viri ali nadzor nad dogodki ter rezultati (Winkler 2006, 10–11). V pogajanjih se moč odraža kot sposobnost drugo stranko prisiliti sprejeti ukrepe, ki jih želi močnejša stranka (Neal in Rhodes 2006, 193). Potrebno pa je razmejiti med samim posedovanjem moči in njenim izvrševanjem – drugo ni nujno pogojeno s prvim.

3 INTELEKTUALNA LASTNINA V MEDNARODNEM KONTEKSTU

Intelektualna lastnina je interdisciplinarno področje, kjer se pravni vidiki srečujejo z ekonomskimi, kar ji daje poseben značaj. Prve pravne zapise o intelektualni lastnini lahko najdemo že v srednjem veku, vendar je bilo to področje kljub temu dolgo časa zapostavljeno (Pretnar 2005 v Zirnstein 2007, 28). V današnji globalni ekonomiji pa intelektualna lastnina pridobiva vse večji pomen.

Prvi poskus mednarodne kodifikacije se je zgodil proti koncu 19. stoletja, na vrhuncu industrializacije in svobodne trgovine, ki sta takrat zaznamovali evropsko ekonomijo. Prva spodbuda za mednarodno ureditev koncepta intelektualne lastnine je bila izražena na mednarodni razstavi izumov na Dunaju leta 1873. Ker so ameriški predstavniki zavrnili sodelovanje zaradi bojazni kraje dizajnov, so organizatorji uvedli začasen patentni sistem za časa razstave. Po tem so močni lobiji s strani nemških in avstrijskih zagovornikov patentov prepričali takratno Avstro-Ogrsko, da je sklicala kongres, na katerem je predstavila dvome in pomisleke izumiteljev. Nadaljnje konference v Parizu so razvile idejo o mednarodnem patentnem sistemu, ki bo zaščitil pravice izumiteljev znotraj sodnih pristojnosti drugih držav (Woodward 2012, 38).

Patenti pomenijo začasno zaščito za izume, avtorske pravice podajajo daljšo zaščito za literarna, umetniška in glasbena dela, blagovne znamke so varovane dokler obstajajo v svetu trgovine, kar pomeni, da je registracija oz. zaščita znamke pogojena z njeno uporabo. Po mnenju Cornisha (1996, 3) ne obstaja zadovoljivo skupno ime za vse skupine zaščite teh pravic. Veliko se uporablja izraz 'industrijska lastnina', ki pa pogosto izključuje avtorske

pravice. Intelektualna lastnina, tako Cornish (*ibid.*), je primernejši izraz za vse naštetе pravice, pridobil pa je tudi mednarodno veljavo. V mednarodnem kontekstu, intelektualna lastnina zajema vse raziskave in ideje, ne glede na to ali spadajo pod pravno zaščito.

Zadnja leta je področje zaščite intelektualne lastnine pridobivalo vedno večjo pozornost v mednarodnem kontekstu. Zaradi naraščajočega ekonomskega pomena postaja intelektualna lastnina vse bolj mednarodna in tudi vse bolj kompleksna (Cornish 1996, 4). Preden govorimo o pravicah intelektualne lastnine je potrebno nekaj pozornosti posvetiti njenemu ključnemu elementu – znanju. Znanje je v današnji tržno naravnani družbi postalo skoraj najpomembnejša ekonomska surovina. Materialno vrednost blaga je nadomestila vrednost človekove intelektualne ustvarjalnosti. Znanje je namreč vedno shranjeno v eni osebi in ker nima opredmetene oblike, ga ni mogoče dokončno izčrpati (Kos 1999, 25). Znanje je torej ekonomska dobrina, ki se na trgu pojavlja kot javno in vsem dostopno blago, ki je vedno na razpolago. Rivalstvo za uporabo neke dobrine se pojavi šele, ko pride do njene izključnosti, kar pomeni blago, ki je v zasebni lasti. Zasebna lastnina predstavlja monopol nad določeno dobrino, le določen posameznik ali skupina posameznikov je upravičena do razpolaganja in upravljanja s sredstvi zasebne lastnine. V tem vidiku postane intelektualna lastnina, kot zasebna pravica stvaritelja znanja, mehanizem izključevanja ostalih akterjev od uporabe tega znanja (Igličar 1996, 49).

Zaščita pravic intelektualne lastnine je pomembna predvsem za industrijske države, saj ideje postajajo vse bolj sofisticirane in uspešna ekonomska prihodnost države je vse bolj odvisna od novih znanj in novih idej. Industrializirane države menijo, da šibka zaščita intelektualne lastnine pomeni trgovinsko oviro. Te države zaradi strahu pred krajo nerade trgovinsko poslujejo z določenimi državami, ki ne poznajo zaščite intelektualne lastnine ali pa je ta pri njih šibka (Emmer 1990, 1344).

Razvite države pravice intelektualne lastnine varujejo predvsem iz dveh glavnih razlogov. Prvi je promocija ustvarjalnosti, uporaba rezultatov ter stvaritev in spodbujanje poštene trgovine, ki bo prispevala h gospodarskemu razvoju. Drugi razlog pa je opredeljevanje pravic avtorjev nad njihovo intelektualno stvaritvijo in opredeljevanje pravic javnosti do dostopa do teh stvaritev (Zirnstein 2007, 13). Z varstvom pravic intelektualne lastnine je prizadet interes družbe, saj so njene možnosti izkoriščanja nove dobrine omejene. Zaradi tega konflikta (stvaritelj – družba) so pravice intelektualne lastnine časovno in vsebinsko omejene (*ibid.*).

3.1 Opredelitev pravic intelektualne lastnine

Intelektualna lastnina obsega pravice, ki izhajajo iz intelektualne aktivnosti na industrijskem, znanstvenem, literarnem in umetniškem področju. Po Jainu (1996, 8) je definirana kot »ideje in tehnologije, ki izhajajo iz človeške kreativnosti⁹« Pretnar (2002, 19) podaja natančnejšo definicijo intelektualne lastnine, in sicer jo opredeljuje kot »področje prava, ki obravnava razpoložljivost, obseg, pridobitev, uveljavljanje in preprečevanje zlorab zasebnih, pravno opredeljenih pravic na določenih oblikah intelektualnih stvaritev s področja industrije, znanosti, književnosti in umetnosti ter na določenih oblikah podjetniških identifikatorjev, z namenom določitve pravil za njihovo gospodarsko izkoriščanje na trgu v konkurenčnem okolju.« Najobširnejšo definicijo intelektualne lastnine pa navaja Konvencija WIPO, ki intelektualno lastnino opredeljuje kot pravice, ki se nanašajo na književna, umetniška in znanstvena dela, na interpretacije umetnikov, fonograme in radijske oddaje, na izume na vseh področjih človeške aktivnosti, na znanstvena odkritja, na industrijske vzorce in modele, na tovarniške, trgovske in storitvene znamke ter na trgovska imena in trgovske naslove, na varstvo pred nelojalno konkurenco ter na vse druge pravice v zvezi z intelektualno aktivnostjo na področju industrije, znanosti, književnosti in umetnosti (2. člen Konvencije WIPO).

Dve ključni področji intelektualne lastnine sta: industrijska lastnina, ki zajema izume, blagovne znamke, industrijske dizajne in zaščito pred nelojalno konkurenco, vključno z varovanjem poslovne skrivnosti, in avtorske pravice (*copyrights*), kar zajema literarna, glasbena in umetniška dela ter fotografijo in film. Nobena mednarodna pogodba pred TRIPS sporazumom ni natančno definirala teh tipov intelektualne lastnine, nacionalne zakonodaje pa so jih definirale na različne načine (Jain 1996, 9).

Predmet intelektualne lastnine so stvaritve človeškega intelekta. Repas (2007, 31) navaja, da je "lastnina /.../ intelektualna zato, ker drugače kot druge vrste lastnine, ki zajemajo fizične objekte ali opredmeteno premoženje, zajema neopredmeteno premoženje." Nanaša se torej na informacije, ki so utelešene v otipljivih stvareh, kar pomeni, da je intelektualna lastnina v informacijah, ki so z otipljivimi stvarmi povezane.

Skupna karakteristika vseh tipov intelektualne lastnine je, da so pravice, pridobljene z njeno zaščito, večinoma vse negativne v svoji naravi. So pravice, ki drugim preprečujejo, da bi počeli določene stvari – gre za pravice, ki vsem ostalim preprečujejo, da bi iste ideje ali izume uporabljali brez dovoljenja imetnika pravice (Cornish 1996, 6). Določene pravice so

9 Vsi prevodi so delo avtorice.

tudi pozitivne, na primer pravica do pridobitve patenta ali registracije blagovne znamke. Vendar "klasični koncept pravic intelektualne lastnine temelji na monopolni, izključni pravici izkoriščanja intelektualnih dosežkov, ki jo stvariteljem podeljuje država" (Zirnstein 2007, 13). Pretnar (2002, 23) intelektualno lastnino definira kot "področje prava, ki obravnava razpoložljivost, obseg, pridobitev, uveljavljanje in preprečevanje zlorab zasebnih, pravno opredeljenih pravic na določenih oblikah podjetniških identifikatorjev, z namenom določitve pravil za njihovo gospodarsko izkoriščanje na trgu v konkurenčnem okolju." Iz te opredelitve lahko razberemo, da je pojem intelektualne lastnine izrazito večplasten, povezuje tako pravno kot ekonomsko področje.

Razloga za pravno zaščito pravic intelektualne lastnine sta predvsem dva. Prvi opredeljuje moralne in ekonomske pravice avtorja nad svojo stvaritvijo in pravice javnosti, da so ji te stvaritve dostopne. Kot moralna upravičenja razumemo pravico izumitelja, da je kot tak naveden na vseh dokumentih, ki se nanašajo na njegovo stvaritev. Drugi razlog pa je spodbujanje ustvarjalnosti in inovativnosti ter spodbujanje poštene trgovine, ki prispeva h gospodarskemu in socialnemu razvoju družbe (Rozman 1999, 1030). Stvaritve intelektualne lastnine iz očitnih razlogov ne morejo biti varovane pred uporabo s strani tretjih oseb samo z golim lastništvom nad njimi, kot to velja za fizične predmete. Ko je nova stvaritev enkrat objavljena in dostopna javnosti, se njene uporabe ne da več nadzorovati. Z zaščito pravic intelektualne lastnine se avtorju stvaritve zagotovi, da ima nad zavarovano stvaritvijo izključno pravico do njenega razpolaganja in gospodarskega izkoriščanja. Tu se najbolj vidi negativni vidik pravic intelektualne lastnine, saj lahko imetnik pravice nekomu tretjemu prepove uporabo zavarovane stvaritve, če ta tretja oseba nima dovoljenja za njeno uporabo (Bohinc in Kete Ujčič 2001, 11).

3.2 Zgodovina in razvoj mednarodne zaščite intelektualne lastnine

Začetke pravne zaščite pravic intelektualne lastnine lahko zasledimo že v 15. stoletju, ko je Beneška republika začela podeljevati patente za različne izume. Prvi patent za industrijski izum je bil podeljen leta 1421 florentinskemu arhitektu in inženirju Brunelleschiju. S patentom je pridobil izključno pravico do izdelave posebnega tovornega čolna, patent pa je bil omejen na tri leta¹⁰. Avtorske pravice so bile ustanovljene z namenom oblastem omogočiti nadzor nad informacijami in idejami, ki so začele krožiti (Cooter in Ulen v Bethune 2003, 4).

¹⁰ Besedilo prvega patenta Brunelleschiju – *Text of the first patent to Brunelleschi*. 19. 6. 1421. Dostopno prek: <http://patenting-art.com/history/brunel.htm> (22. oktober 2014).

V naslednjih dvesto letih so se za izume podeljeni privilegiji razširili po vsej Evropi (Zirnstein 2007, 9). Nacionalni sistem patentnega varstva kmalu ni več zadostoval potrebam sodobnega tržnega gospodarstva, zato je bil nujen razvoj patentnega prava v Evropi v smeri internacionalizacije in harmonizacije. Sell in May (2005, 180) v svoji raziskavi trdita, da je bila povezava treh različnih družbenih sil tisto, kar je spodbudilo nastanek intelektualne lastnine, poleg informacij in znanja. Te tri sile so tehnološka (načini distribucije in uporaba znanja v proizvodnji), pravna/politična (napredek v pravnem urejanju pomena lastnine) in filozofska (dojemanje posameznika kot edinega stvaritelja znanja). V zgodnji dobi kapitalizma je napredek vseh treh sil podprl uveljavitev modernega koncepta pravic intelektualne lastnine (May 2007, 2).

Za boljše razumevanje velikega pomena, ki ga je zaščita pravic intelektualne lastnine imela za mnoge države, je potrebno razumeti trgovinsko situacijo 19. stoletja. Takrat se je namreč odvijal konstanten konflikt med zagovorniki proste trgovine, ki so bili na križarskem pohodu za uveljavitev liberalizacije, in tistimi, ki so vztrajno zagovarjali podeljevanje monopolnih patentov. Razpotja se niso končala le pri vprašanju obstoja zakonodaje na področju intelektualne lastnine, ampak so se nadaljevala tudi glede same vsebine patentne zakonodaje. Razvite države so začele težiti k reorganizaciji trgovinske politike glede pravic intelektualne lastnine. Temu so botrovali različni razlogi, najpomembnejši so: vzpon tehnologij, ki temeljijo na elektronskem kopiranju; naraščajoča tekmovalnost na novo industrializiranih držav v razvoju; globalizacija trgov in vedno večji pomen intelektualne lastnine za podjetja iz razvitih držav kot strateško sredstvo (Yusuf 1988, 3–4).

Stopnja zaščite se je v državah precej razlikovala, razvite države so začele zaostrovati svojo zakonodajo in podeljevati monopolne patentne, saj so ugotovile veliko tržno vrednost intelektualne lastnine. Države v razvoju (DvR) pa so že od vedno bile precej na obrobju kar se tiče samega lastništva patentov (Patel 1989, 980). Monopolni patenti so vodili k višanju cen in so postali predmet nezadovoljstva širše javnosti, kar je vodilo k osnovanju nekaterih omejitev na tem področju z namenom uveljavljanja družbenih interesov. Podeljevanje monopolnih patentov je vodilo tudi v zlorabe licenčnih sporazumov, ki so se odražale predvsem v nepoštenih praksah držav, kot so omejitve izvoza, dobave, kazni za neuporabo patentov, višanje cen, itd..

Zakaj je bila mednarodnopravna ureditev intelektualne lastnine sploh potrebna? Pravice intelektualne lastnine so bile ozemeljsko omejene, njihov obstoj in uporaba je bila omejena na jurisdikcijo določene države. Vendar proizvodi uma, znanje in intelektualne stvaritve presegajo nacionalne meje, z napredovanjem globalizacije in povezovanja držav pa je postalo

nujno poenostaviti pridobivanje lastninskih pravic in vzpostaviti medsebojno priznavanje pridobljenih pravic (WIPO 1998, 6). EU na primer je začela že zgodaj procedure za zaščito intelektualne lastnine, tako na notranji ravni, kot tudi na zunanji. Hkrati je tudi začela s postopki harmonizacije nacionalnih zakonodaj držav članic na področju intelektualne lastnine, z namenom odstraniti trgovinske ovire med članicami. Danes lahko rečemo, da je patentno pravo v EU že v veliki meri harmonizirano, saj so določbe različnih konvencij počasi prešle v vse nacionalne zakonodaje, vendar tega ne moremo trditi tudi za vse ostale države. Med različnimi nacionalnimi redi obstajajo precejšnje razlike, zaradi česar je mednarodni sistem intelektualne lastnine težko pregleden (Zirnstein 2007, 9–10). Poskusi resnejšega mednarodnega urejanja tega vprašanja segajo precej daleč v 19. stoletje.

3.2.1 *Pariška konvencija za varstvo industrijske lastnine*

Pariška konvencija za varstvo industrijske lastnine iz leta 1883 je primarni dokument o zaščiti industrijske lastnine in pokriva patente, blagovne znamke, blagovna imena, izume, itd. Je tudi najstarejši mednarodni dokument s tega področja in predstavlja sodelovanje večine industrializiranih držav tistega obdobja. Prvi predlog za mednarodno konferenco o intelektualni lastnini je podala Avstrija leta 1873, hitro so ji sledile ZDA. Prvotno je konvencijo podpisalo 14 držav, in sicer Belgija, Francija, Velika Britanija, Portugalska, Srbija, Španija, Švica, Brazilija, Ekvador, Gvatemala, Salvador in Tunizija. ZDA so se pridružile leta 1887 (Patel 1989, 982). Pariška konvencija je mednarodna pogodba univerzalnega značaja, s katero je bila ustanovljena mednarodna unija za zaščito industrijske lastnine, upravlja pa jo organizacija WIPO (Zirnstein 2007, 34). Konvencija je bila večkrat revidirana, zadnjč v Stockholmu leta 1967, do leta 2002 pa jo je podpisalo 164 držav.

Po Pariški konvenciji spadajo med pravice industrijske lastnine patenti, uporabni modeli, industrijski vzorci in modeli, tovarniške ali trgovske znamke, trgovsko ime in trgovske označbe ali ime izvora ter zatiranje neloyalne konkurence (2. odstavek 1. člena Pariške konvencije). Na področju patentnega prava je Pariška konvencija vzpostavila načela, ki še danes predstavljajo stebre mednarodnega sodelovanja na področju varstva intelektualne lastnine. Prvo je načelo nacionalne obravnave, ki pravi, da mora vsaka država članica konvencije obravnavati državljane drugih držav članic enako kot svoje (1. odstavek 2. člena Pariške konvencije). Naslednje načelo je načelo 'unijske prednostne pravice', po katerem predstavlja vložitev patentne prijave v eni državi članici konvencije podlago za priznanje eno-

letne prednostne pravice v drugih državah članicah (4. člen Pariške konvencije). Tretje načelo pravi, da sta prisilna licenca in odvzem patenta zaradi neuporabe dovoljena le po preteku določenega časa (5. člen Pariške konvencije).

Konvencija je zagotovila prve osnovne principe za varstvo izumov s patentom v več kot eni državi. Od druge polovice 20. stoletja so bile v okviru te konvencije aktualne številne razprave o nadaljnjem vzpodbujanju varovanja industrijske lastnine v čim širšem geografskem merilu (Zirnstein 2007, 34–35). Močno je vplivala tudi na razvoj nacionalnih zakonodaj in je zelo pomembna za razvoj varstva industrijske lastnine na mednarodni ravni (Kocbek 1993, 22). Pomenila je tudi temelj, iz katerega so se rodile ostale pomembne konvencije na tem področju.

3.2.2 *Bernska konvencija za varstvo književnih in umetniških del*

Najstarejša in najpomembnejša konvencija s področja avtorskih pravic je Bernska konvencija za varstvo književnih in umetniških del¹¹ iz leta 1886, ki je predvidevala recipročno avtorsko zaščito. Kot Pariška je bila tudi Bernska konvencija večkrat revidirana, do leta 2002 pa jo je podpisalo 149 držav (Pretnar 2002, 83).

Namen Bernske konvencije je bil zaščita književnih in umetniških del, ki zajemajo “vse stvaritve s književnega, znanstvenega in umetniškega področja, ne glede na način in obliko njihovega izražanja” (1. odstavek 2. člena Bernske konvencije). Z Bernsko konvencijo so postali pravno varovani tudi računalniški programi (10. odstavek 2. člena Bernske konvencije). Določila Bernske konvencije se, podobno kot pri Pariški konvenciji, delijo v tri osnovna načela. Prvo je načelo nacionalnega obravnavanja, ki se sklicuje na to, da dela, ki imajo izvor v eni državi podpisnici konvencije, morajo imeti enako varstvo v vsaki državi podpisnici pod enakimi pogoji, kot ga ta država podeljuje svojim državljanom (5. člen Bernske konvencije). Drugo načelo pravi, da zahteva za pridobitev in uživanje avtorskih pravic ne sme biti odvisna od nobenih formalnosti, kar pomeni, da se mora varstvo teh pravic podeliti samodejno, brez zahteve po registraciji. Po Bernski konvenciji torej avtorska pravica nastane že s samim nastankom avtorskega dela (2. člen Bernske konvencije). Tretje pomembno načelo predstavlja neodvisnost varstva. Uživanje in uveljavljanje priznanih pravic

¹¹ Bernska konvencija za varstvo književnih in umetniških del. Sprejeta v Bernu 9. septembra 1886. Dostopno prek: http://www.zamp.si/zakonodaja_bernska_konvencija.php (24. oktober 2014).

je neodvisno od uveljavljanja varstva v državi, v kateri je delo nastalo (6. člen Bernske konvencije).

Obe, tako Pariška kot Bernska konvencija, izhajata iz dveh temeljnih načel:

- načelo teritorialnosti, ki pomeni, da avtor uživa varstvo samo v državi nastanka pravice in
- načelo asimilacije, ki pravi, da mora država priznavati vsem stvaritvam enako varstvo, ne glede na državljanstvo avtorja.

Na podlagi Bernske in Pariške konvencije je leta 1893 nastala ena najstarejših organizacij za zaščito intelektualne lastnine – Združeni mednarodni urad za zaščito intelektualne lastnine (*United International Bureaux for the Protection of Intellectual Property* – BIRPI). BIRPI pomeni sredstvo izvajanja obeh konvencij.

3.2.3 Ostali mednarodni režimi na področju intelektualne lastnine

Poleg Pariške in Bernske konvencije obstaja še precej drugih konvencij, ki urejajo različne vidike intelektualne lastnine: Madridski sporazum iz leta 1891, Haaški sporazum (1925), Niški sporazum (1957), Lizbonski sporazum (1958), Mednarodna konvencija o zaščiti novih tipov rastlin (1961), Pogodba o patentnem sodelovanju (1970), Pogodba o registraciji blagovnih znamk (1973), Pogodba iz Budimpešte (1977) in Pogodba iz Nairobija (1981) (Jain 1996, 18). Vse naštetje konvencije so spadale pod jurisdikcijo WIPO.

Madridski sporazum o mednarodni registraciji znamk¹² je mednarodna pogodba, ki je bila sprejeta aprila 1891. Države, ki so pristopile k pogodbi, sestavljajo Madridsko unijo. Osrednji namen pogodbe je izogniti se težavam in konfliktom, ki zadevajo vložitev prijav v vsaki posamezni državi. Problem je bil namreč v različnih pravilih postopka v različnih državah, problem tujih jezikov za vlaganje prijav, različni pogoji varstva, itd.. Madridski sporazum je omogočil vložitev prijave na enem mestu za pridobitev pravic v več državah članicah Madridske unije (Repas 2007, 69).

Niški sporazum o mednarodni klasifikaciji proizvodov in storitev zaradi registracije znamk¹³ je bil podpisan junija 1957, v veljavo pa je stopil aprila 1961 in služi mednarodni

12 Madridski sporazum o mednarodni registraciji znamk – *Madrid Agreement Concerning the International Registration of Marks*. 1891. Dostopno prek: http://www.wipo.int/madrid/en/legal_texts/trtdocs_wo015.html (22. november 2013).

13 Niški sporazum glede mednarodne klasifikacije dobrin in storitev za namen registracije znamk – *Nice Agreement Concerning the International Classification of Good and Services for the Purposes of the Registration of Marks*. 1957. Dostopno prek: <http://www.wipo.int/treaties/en/classification/nice/>

klasifikaciji blaga in storitev zaradi registracije znamke. Po tem sporazumu morajo države podpisnice v vse uradne dokumente in objave, ki zadevajo registracijo znamk, vključiti številke razredov, ki jim blago ali storitev pripada po Niškem sporazumu (*ibid.*).

Po letu 1985 je zaščita intelektualne lastnine postala tema pogovorov v okviru multilateralnih pogajanj. Na urugvajskem krogu pogajanj v okviru STO leta 1986 je bilo vprašanje zaščite intelektualne lastnine vroča tema debate. Članice STO so se strinjale, da se pravice intelektualne lastnine vključijo v multilateralna trgovinska pogajanja. Aprila 1989 so članice STO na pobudo ZDA sprejele pogajalski okvir, ki je kasneje vodil do sprejema sporazuma o trgovinskih vidikih intelektualne lastnine. (Jain 1996, 19)

ZDA, ki so vodile pogajanja, so predlagale, da bo lažje sestaviti popolnoma nov sporazum o pravicah intelektualne lastnine, kot pa se pogajati glede dodatkov k že obstoječim konvencijam, saj bi bilo težko doseči konsenz. Tako so razvite države zaključile, da okvir STO predstavlja boljši forum za vzpostavitev novega režima zaščite intelektualnih pravic. STO sistem je namreč imel vzpostavljen drugačen način glasovanja, imel je večje članstvo in ne nazadnje je imel vzpostavljen boljši sistem reševanja konfliktov.

4 MEDNARODNO PRAVO INTELEKTUALNE LASTNINE

Zgodovinski razvoj mednarodne zaščite pravice intelektualne lastnine je tesno povezan in pogojen z dvema procesoma: z razvojem mednarodnega sistema intelektualne lastnine in z razvojem mednarodne trgovine. Zaščita znanja pred krajo predstavlja temeljni pogoj za nemoteno delovanje svetovne trgovine, zato je bilo mednarodnopravno urejanje tega vprašanja več kot nujno. Razvoj prava intelektualne lastnine, najprej na nacionalni in nato na mednarodni ravni, je bil rezultat konstantnega konflikta interesov. Mednarodna zaščita intelektualne lastnine ima dolgo zgodovino, ki je prežeta s tekmovanjem med dvema različnima mnenjema glede legitimne lastnine znanja. Na eni strani obstaja prepričanje, da bi morali posamezniki imeti koristi od svojega intelektualnega dela, kar je glavni vidik ZDA, po drugi strani pa obstaja prepričanje, ki ga zagovarjajo predvsem DvR, da bi zadeva tolikšnega družbenega interesa morala biti zastoj (Sell in May 2001, 467).

Pri pravicah intelektualne lastnine ne gre za stvarne pravice, temveč za pravice, ki nastanejo zaradi intelektualne stvaritve na področju znanosti, umetnosti in tehnologije. Te stvaritve so tržno zanimive, zato morajo biti nujno pravno urejene. Zaradi obsega globalizacije postaja v zadnjih letih vedno bolj nujno, da so tudi mednarodnopravno urejene (Pretnar 2002, 49). Idejna osnova prava intelektualne lastnine je varovanje in spodbujanje

inovativnosti. Sistem pravnih pravil podeljuje določene izključne pravice in nudi njihovo varstvo vsem tistim, ki so nekaj ustvarili (Zirnstein 2007, 15).

Pravna pravila sestavljajo posebno vrsto družbenih norm. Osnovne značilnosti pravnih pravil so njihova splošnost, abstraktnost, določena oblika in predpisan postopek. Te značilnosti pomenijo, da se pravno pravilo nanaša na večje število oseb (splošnost), ureja predvidljiva in ponavljajoča se abstraktna ravnanja, ne ukvarja se s konkretnimi dejanji (abstraktnost), ima vnaprej določeno obliko in nastane po vnaprej predvidenem postopku (predvidljivost). Dalje so značilnosti pravnih pravil, da so prisilno izvršljiva, racionalna in učinkovita glede na družbeno prakso (Jambrek 1992, 212). Pravne norme, ki urejajo področje lastnine, se nanašajo na natančno ureditev lastništva, ki je definirano kot pravica nosilca, da razpolaga, upravlja, uporablja, izrablja, odtuja ali uniči predmete svoje lastnine. Ta definicija se nanaša tako na materialno, kot intelektualno lastnino. Na področju intelektualne lastnine je namen varovanje ustvarjalcev intelektualnih dobrin in zagotavljanje določno trajanje pravic in nadzor nad njihovo izrabo. Lastninska pravica je monopolna, nosilcu podeljuje vsa pravna pooblastila nad stvarmi svoje lastnine in iz uporabe izključuje vse ostale. Pravna zaščita znanja podaja lastniku intelektualne lastnine izključno pravico do ekonomskega izkoriščanja tistega znanja, ki je predmet zaščite.

Pravo intelektualne lastnine lahko torej opredelimo kot skupek pravnih pravil, ki urejajo pravice na intelektualnih stvaritvah. Gre za področje prava, ki zadeva pravice, povezane z ustvarjalnim prizadevanjem ali komercialnim ugledom ali dobrim namenom. Naziva se tudi kot 'pravo nematerialnih dobrin' (Repas 2007, 32). Gre za novejšo pravno disciplino, o razmerju z intelektualno lastnino pa lahko povzamemo, da se intelektualna lastnina nanaša na vse v zvezi z rezultati oziroma dosežki človekove ustvarjalnosti, pravo intelektualne lastnine pa je način, s katerim se zagotavlja varstvo teh dosežkov (Repas 2007, 33).

Mednarodno pravo ureja pravice intelektualne lastnine preko dveh globalnih režimov: WIPO in TRIPS sporazuma v okviru STO. Veliko nevladnih organizacij meni, da pravna ureditev pravic intelektualne lastnine odseva podporo razvitim državam. Dejstvo je, da so zahodni nevladni igralci, vključno s poslovnimi in podjetniškimi nevladnimi organizacijami ter menedžerji multinacionalk, odigrali pomembno vlogo pri oblikovanju in razvoju pravic intelektualne lastnine (Woodward 2012, 34).

Zgodovina mednarodne prepoznave intelektualne lastnine je dejansko precej kratka. V poznem 19. stoletju sta bili sprejeti dve konvenciji na področju zaščite pravic intelektualne lastnine, Pariška in Bernska, ki sta poskušali ustvariti mednarodni režim zaščite pravic intelektualne lastnine, vendar je ta režim pridobil nekaj ostrine šele dobrih 100 let kasneje s

sprejetjem TRIPS sporazuma in s posledično vključitvijo intelektualne lastnine v okvir STO in njegovega mehanizma za reševanje sporov (May 2007, 18). Do pogajanj in kasnejšega sprejetja sporazuma so bile pravice intelektualne lastnine prepuščene nacionalnim zakonodajam. Nekaj mednarodnih poskusov urejanja tega vprašanja je bilo prisotnih, med najbolj pomembnimi sta že omenjeni Pariška in Bernska konvencija ter ustanovitev WIPO.

4.1 Mednarodnopravna ureditev in oblikovanje WIPO

Ustanovitev Združenih narodov leta 1945 predstavlja reorganizacijo odnosov med državami. V ospredje postavi nove norme, vključno z zaščito človekovih pravic in suvereno enakost vseh držav. Zaradi dekolonizacije je nastalo veliko novih držav, ki so se pridružile že obstoječim mednarodnim sporazumom in organizacijam. Članstvo v BIRPI ni bilo več sestavljeno izključno iz industrializiranih in razvitih držav in nove članice so začele pritiskati k spremembi regulacije intelektualne lastnine v mednarodnem sistemu. Želele so, naj bo sistem regulacije bolj naklonjen njihovim interesom glede razvoja in naj bolj odseva demokratičnost ZN (Woodward 2912, 40–41). ZN so začeli raziskovati možnosti za razvoj formalnih pravil glede mednarodnega upravljanja pravic intelektualne lastnine, to pa je spodbudilo članice BIRPI, da so razvile bolj formaliziran mednarodni status. Leta 1967 se je BIRPI iz konvencije prelevila v mednarodno organizacijo WIPO in pridobila mednarodno pravno sposobnost. To ji je omogočilo, da je postala leta 1974 specializirana agencija znotraj ZN, kar ji je dalo možnost, da sprejema pogodbe in mednarodne pravne obligacije, zaposleni v organizaciji pa so s tem pridobili diplomatsko imuniteto in privilegije v okviru izvajanja svojih nalog (Woodward 2912, 41). WIPO je dejansko nastala z združitvijo Pariškega in Bernskega sekretariata, ki sta bila pod nadzorom Švice. S preselitvijo BIRPI iz Berna v Ženevo leta 1960 in kasneje s sprejetjem konvencije WIPO je nastala mednarodna organizacija WIPO.

Leta 1967 se je v Stockholmu odvijala diplomatska konferenca, na kateri so bile revidirane vse obstoječe mednarodne pogodbe, ki so spadale pod administracijo BIRPI. To je bilo potrebno zaradi teženj držav članic po ustanovitvi enotne avtoritete znotraj mednarodne organizacije in ukinitvi nadzorne vloge švicarske vlade. Države članice so tudi želele, da WIPO postane specializirana agencija znotraj Združenih narodov (WIPO 1998, 5). Taka agencija, čeprav pripada skupini ZN, ohrani svojo neodvisnost in ima svoje lastno članstvo. Prav tako ima vsaka agencija svojo ustavo, svoje lastne organe vodenja in upravljanja, svoj prihodek, proračun, osebje in tudi svoje lastne programe in aktivnosti. Obstaja skupni mehanizem usklajevanja aktivnosti vseh specializiranih agencij med seboj in v povezavi z

ZN, vendar vsaka agencija ostaja sama odgovorna za svoje aktivnosti svojim članicam. Vse članice ZN imajo pravico do včlanitve v njene specializirane agencije, vendar niso vse članice ZN tudi članice vseh njenih specializiranih agencij.

Konvencija WIPO je torej nastala leta 1967 v Stockholmu z uradnim nazivom Svetovna organizacija za intelektualno lastnino (Pretnar 2002, 86). Uveljavljena je bila leta 1970, leta 1974 pa je postala specializirana agencija v okviru ZN. Dobila je svoje upravne organe, ki niso bili več pod nadzorom švicarske vlade (Bogsch 1992, 10). Razlogi za ustanovitev so bili želja po boljšem razumevanju med narodi, izboljšanje varstva intelektualne lastnine, posodobitev uprave BIRPI, da bi bila učinkovitejša (Repas 2007, 66). Sporazum med ZN in WIPO določa, da je WIPO odgovorna za vse svoje aktivnosti v skladu s svojimi mehanizmi, pogodbami in sporazumi, ki jih upravlja na področju intelektualne lastnine. Njene naloge so promocija zaščite pravic intelektualne lastnine in omogočanje transferja tehnologije, ki je povezana z industrijsko lastnino, manj razvitim državam z namenom doseganja ekonomskega, socialnega in kulturnega razvoja v teh državah (WIPO 1998, 5).

Z ustanovitvijo WIPO je tudi pojem intelektualne lastnine prvič prešel v splošno uporabo. Cilji WIPO so: promocija zaščite intelektualne lastnine s pomočjo novih pogodb, pomoč pri modernizaciji nacionalnih zakonodaj, zbiranje in zagotavljanje informacij in tehnične podpore ter zagotavljanje sodelovanja med državami članicami preko centraliziranja administracije sporazumov. (Jain 1996, 18–19) WIPO je le *policy-making* organizacija, brez avtoritete na področju obvezujočih odločitev. Članice so večina evropskih držav, ZDA, Japonska in druge večje države, skupno ima konvencija 101 članico.

4.2 Zaščita pravic intelektualne lastnine v okviru WIPO

Konvencija organizacije WIPO pozna odprt krog pravic intelektualne lastnine. Sem šteje literarna, umetniška in znanstvena dela, interpretacije umetnikov, gledališke predstave, fonograme in prenašanja, izume na vseh področjih človeške aktivnosti, znanstvena odkritja, industrijsko oblikovanje, znamke, komercialna imena in označbe, varstvo pred nelojalno konkurenco ter “vse druge pravice v zvezi z intelektualno aktivnostjo na področju industrije, znanosti, književnosti in umetnosti” (2. člen konvencije WIPO). Konvencija je pomembna tudi zato, ker izjemno široko opredeljuje pojem intelektualne lastnine. Koncept intelektualne lastnine v okviru WIPO tako zajema tri osnovne kategorije:

- Avtorske in sorodne pravice – obsegajo tiste pravice, ki intelektualnim stvariteljem omogočajo izključno uporabo svojih del. Nanašajo se predvsem na področja književnosti, umetnosti in znanosti;

- Industrijska lastnina – obsega pravice, ki ščitijo predvsem tiste rezultate človeške ustvarjalnosti, ki predstavljajo nove tehnologije in tehnološke rešitve oz. industrijsko uporabne stvaritve. Najbolj prepoznavne oblike varstva industrijske lastnine so patentno varstvo, modeli, blagovne znamke. Nanaša se na področja izumov, znanstvenih odkritij, industrijskega oblikovanja in znamk.
- Ostale pravice – v to kategorijo spadajo določena specifična tehnična področja sodobne tehnologije, ki zaradi svojih posebnosti zahtevajo samostojno in specifično obliko varstva.

WIPO je pomagal DvR pri implementaciji nove zakonodaje. V prvem poročilu ZN je organizacija izjavila, da je njihov cilj prenos tehnologije državam v razvoju na pravičen in razumen način. Cilj WIPO je prizadevanje za čim večje poenotenje zakonodaj svojih članic na področju intelektualne lastnine (3. in 4. člen WIPO). Pod okriljem organizacije so bile sprejete številne mednarodne pogodbe, ki usklajujejo posamezna področja prava intelektualne lastnine, njihova ratifikacija pa prinaša določeno poenotenje in uskladitev nacionalnih zakonodaj na tem področju.

Konvencija o ustanovitvi WIPO določa, da je članstvo v organizaciji odprto za vse države, ki so članice katere od Unij znotraj WIPO in tudi za države, ki niso članice nobene od Unij, vendar so članice ZN ali katere druge specializirane agencije v okviru ZN. Določeno je, da so lahko članice WIPO samo države. Da postane članica, mora država deponirati listino o ratifikaciji ali pristopu pri Generalnemu direktorju WIPO v Ženevi.

4.2.1 *Struktura WIPO*

Konvencija WIPO je temeljni dokument organizacije in predstavlja njeno 'ustavo'. Unija, ki spada pod upravo WIPO, je sestavljena iz več različnih mednarodnih pogodb oziroma 'Unij'. Vsaka posamezna Unija je torej sestavljena iz držav podpisnic določene pogodbe, imenovane pa so po mestih, v katerih so bile pogodbe podpisane (na primer Pariška unija, Bernska unija, itd.). Pogodbe, ki sestavljajo WIPO, lahko razdelimo v tri skupine.

Prvo skupino predstavljajo pogodbe, ki sestavljajo mednarodno zaščito intelektualne lastnine, torej pogodbe, ki so vir pravne zaščite, dogovorjene med državami na mednarodni ravni. Pogodbe, ki padejo v to skupino, so na primer Pariška konvencija, Madridski sporazum

o preprečevanju lažnih ali zavajajočih oznak o poreklu blaga¹⁴ in Lizbonski sporazum. Druga skupina je sestavljena iz pogodb, ki omogočajo mednarodno zaščito intelektualne lastnine. Primer so pogodbe, ki se nanašajo na mednarodno uporabo patentov, registracijo znamk, shranjevanje dokumentov in podobno. Tretjo skupino pa predstavljajo pogodbe, ki vzpostavljajo mednarodni sistem klasifikacije, ga urejajo in posodablajo. Sem spadajo sporazumi o klasifikaciji patentov, Niški sporazum, itd. (WIPO 1998, 6).

Konvencija WIPO predvideva štiri glavne organe organizacije: Generalna skupščina, Konferenca, Komite za koordinacijo in mednarodna pisarna oz. Sekretariat. Generalna skupščina je najvišji organ WIPO. Med drugim je njena naloga imenovanje Generalnega direktorja, ki ga predlaga Komite za koordinacijo, pregled in potrditev poročil in dejavnosti Komiteja ter tudi pregled poročil in nadzorovanje dela Generalnega direktorja WIPO, sprejemanje proračuna, itd.. Skupščino predstavljajo vse države članice WIPO, ki so hkrati tudi članice katere od Unij, ki spada pod WIPO.

Konferenca je, za razliko od Generalne skupščine, sestavljena iz držav članic WIPO, ne glede na to, ali so hkrati tudi članice katere od Unij. Glavne naloge Konference lahko razdelimo v pet skupin. Najprej, Konferenca predstavlja forum, na katerem se izmenjujejo mnenja med vsemi članicami WIPO glede zadev, povezanih z intelektualno lastnino. Konferenca lahko podaja predloge ob upoštevanju pristojnosti in avtonomije posameznih Unij. Drugič, Konferenca je telo, ki vzpostavlja dvoletni program razvojnega sodelovanja z DvR in tretjič, sprejema proračun za ta namen. Četrtič, Konferenca je pristojna za sprejemanje amandmajev h Konvenciji WIPO. Predlog za sprejem novega amandmaja lahko poda katerakoli država članica WIPO, Komite za koordinacijo in Generalni direktor. In petič, Konferenca lahko, poleg Generalne skupščine, določi, katere organizacije države, ki niso članice WIPO, lahko pridobijo status opazovalke na srečanjih.

Komite za koordinacijo je svetovalni organ glede vprašanj splošnega pomena in izvršilni organ Generalne skupščine in Konference. Komite podaja nasvete različnim organom Unij in WIPO o zadevah skupnega interesa, predvsem glede proračuna in skupnih stroškov Unij. Pripravlja tudi osnutek agende za Generalno skupščino in Konferenco ter osnutek programa in proračuna za Konferenco.

14 Madridski sporazum o preprečevanju lažnih ali zavajajočih oznak o poreklu blaga – *Madrid Agreement for the Repression of False and Deceptive Indications of Source on Goods*. 1891. Dostopno prek: http://www.wipo.int/treaties/en/text.jsp?file_id=286779 (4. november 2014).

Četrty organ WIPO je Sekretariat, ki ga upravlja Generalni direktor in je sestavljen iz rednega osebja, ki skrbi za tekoče posle. Profesionalno osebje je zbrano iz različnih držav po principu enake geografske zastopanosti, ki ga zagovarja sistem ZN (WIPO 1998, 7–8).

4.2.2 *Funkcije WIPO*

Organizacija WIPO izvaja predvsem tri vrste aktivnosti: dejavnosti na področju mednarodne registracije, spodbujanje mednarodnega sodelovanja glede upravljanja intelektualne lastnine in vsebinske dejavnosti na področju zaščite pravic intelektualne lastnine. Vse te dejavnosti služijo cilju WIPO, ki je ohranjanje in povečanje mednarodne zaščite pravic intelektualne lastnine z namenom spodbujanja industrijskega in kulturnega razvoja ter transferja tehnologij.

Dejavnosti na področju registracije zajemajo neposredne storitve za prosilce ali lastnike pravic intelektualne lastnine. Vključujejo sprejemanje in obdelavo mednarodnih prijav preko Pogodbe o patentnem sodelovanju, mednarodno registracijo znamk v okviru Madridskega sporazuma ter deponiranje industrijskih modelov. Dejavnosti se financirajo iz pristojbin, ki jih plačajo prosilci, kar zajema približno tri četrtine skupnega proračuna WIPO.

Osrednja dejavnost v okviru spodbujanja mednarodnega sodelovanja pri upravljanju intelektualne lastnine predstavlja upravljanje zbirk patentnih dokumentov in oblikovanje načinov za enostavnejši in lažji dostop do informacij, ki jih ti dokumenti vsebujejo. Druge dejavnosti na področju mednarodnega sodelovanja so tudi ohranjanje in posodabljanje mednarodnih klasifikacijskih sistemov, zbirka čimbolj posodobljenih in aktualnih statističnih podatkov, izvajanje regionalnih anket o učinkovitosti zakonodaj na področju industrijske lastnine in avtorskih pravic (WIPO 1998, 7).

WIPO poseduje obsežno zbirko konvencij s področja industrijske lastnine in avtorskih pravic, ki je dostopna javnosti. Objavljena je v mesečnih publikacijah in na spletni strani organizacije. Vsebinske dejavnosti organizacije predstavljajo predvsem spodbujanje širšega sprejemanja in upoštevanje obstoječih mednarodnih pogodb, posodabljanje teh pogodb, sprejemanje novih sporazumov ter organizacija in sodelovanje pri dejavnostih razvojnega sodelovanja.

V zadnjih letih mnoge države in nevladne organizacije kritizirajo WIPO zaradi neuspeha pri realizaciji te obljube in zaradi samih aktivnosti organizacije, ki pogosto nasprotujejo prioritetam in potrebam DvR (Woodward 2012, 42). WIPO se je izkazal za nezadosten in neprimeren forum, da bi lahko učinkovito reševal problem kraje intelektualne lastnine in druga vprašanja. Tudi vključitev WIPO v sistem Združenih narodov ni pripomogla k

doseganju pričakovanj razvitih držav, ki so tudi največje lastnine intelektualne lastnine. Organizaciji se je celo očitalo, da je preveč usklajena z državami v razvoju (Crump in Druckman 2012, 12).

Drugi problem WIPO je tudi ta, da od vseh mednarodnih pogodb, ki spadajo v okvir organizacije, imata le Bernska in Pariška konvencija precej široko članstvo, ki pa je še vedno daleč od 'univerzalnega'. Nekaj najbolj problematičnih držav sploh ni članic in torej tudi niso zavezane k spoštovanju pravil, prav tako jim ni potrebno upoštevati minimalnih standardov zaščite (npr. Indija, Singapur, Tajvan, Koreja, itd.) (Emmert 1990. 1340). Dejstvo je, da je v okviru WIPO vprašanje zaščite intelektualne lastnine razpršeno med cel kup različnih mednarodnih pogodb z različnim članstvom, kar povzroča zmedo in znižuje učinkovitost.

5 SVETOVNA TRGOVINSKA ORGANIZACIJA

STO je bila ustanovljena leta 1995, ima sedež v Ženevi in predstavlja največjo mednarodno organizacijo na področju globalne trgovine. Njen glavni cilj je zagotavljanje svobodne in nemotene trgovine med državami. Ukvarja se s pravili mednarodne trgovine med državami na globalni ravni, namen je spodbujanje mednarodne menjave, izvrševanje sprejetih sporazumov in sporazumno reševanje sporov.

STO je naslednica Splošnega sporazuma o carinah in trgovini¹⁵ (*General Agreement on Tariffs and Trade – GATT*). GATT je bil sprejet v Ženevi leta 1947, v veljavo pa je stopil januarja 1948. H GATT je pristopila večina držav, EU pa je od leta 1968 imela poseben status – obravnavana je bila kot članica, vendar ni imela pravice do glasovanja (Tratnik in Ferčič 2002, 68). Kasneje je postala polnopravna članica. V okviru GATT se je odvilo osem pogajalskih krogov za liberalizacijo mednarodne trgovine, dogovarjali so se predvsem o znižanju carinskih stopenj, kasneje tudi o drugih trgovinskih ukrepih. Z vsakim krogom je naraščalo število držav članic in GATT je pričel kazati pomanjkljivosti, predvsem na področju strukture odločanja (soglasno sprejemanje odločitev je povzročilo problem dolgotrajnega dogovarjanja) in načinu reševanja sporov (odsotnost učinkovitega mehanizma za reševanje sporov med članicami) (Tratnik in Ferčič 2002, 69). S preoblikovanjem v STO je nato postal uradna mednarodna organizacija, GATT pa je prenehal obstajati.

Predstavniki in podporniki STO (oz. prej GATT) promovirajo odprt trg in svobodno trgovino. Obstaja več različnih razlogov zakaj so razvite države vztrajale, da se vprašanje intelektualne lastnine uredi v okviru GATT. GATT je bil namreč edini mednarodni instrument,

15 Splošni sporazum o carinah in trgovini – *General Agreement on Tariffs and Trade*. 1947. Dostopno prek: http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/gatt47_e.pdf (5. november 2014).

ki določa pravila ravnanja in obnašanja v mednarodni trgovini. Poleg tega, da določa pravila, je tudi forum, v katerem se skozi pogajanja oblikujejo nova in izboljšana pravila ter se zmanjšujejo trgovinske ovire med državami. Zaradi svoje dvojne vloge (kodeks pravil in pogajalski forum) in slovesa, da je "edina institucija, ki je sposobna priversti skupaj nasprotno interese, obdržati dogovore in upravljati s sprejetimi sporazumi", je bil GATT po mnenju industrializiranih držav najprimernejši mehanizem za urejanje vprašanja zaščite pravic intelektualne lastnine (Emmert 1990, 1344). Pogodba o ustanovitvi STO podeljuje organizaciji moč sprejemanja zavezujočih odločitev. STO je prostor za pogajanja o določenih obveznostih v okviru držav članic, ima tudi moč nadzora nad izpolnjevanjem obveznosti ter je forum za reševanje sporov med državami članicami (Arup 2000, 40).

V primerjavi z WIPO ponuja STO kar nekaj prednosti. Predvsem je bilo pomembno, da ponuja popolnoma nov začetek učinkovite mednarodne zaščite intelektualne lastnine. Razvite države so bile mnenja, da je lažje sestaviti popolnoma nov sporazum, ki bo pokrival vse trgovinske vidike intelektualne lastnine, kot pa spreminjati, dopolnjevati in posodabljeni obstoječe sporazume (Emmert 1990, 1345). Druga prednost, ki so jo razvite države opazile, se nahaja v članstvu STO. Članstvo v obstoječih sporazumih o intelektualni lastnini je precej raznoliko in neenotno, medtem ko STO ponuja skoraj univerzalno članstvo in vsaka država, ki želi biti članica STO, mora sprejeti vse njegove sporazume. To pomeni, da bi država, ki se ne bi strinjala z določenimi zahtevami, lahko ostala brez članstva v celotni organizaciji. Naslednja prednost STO je tudi v tem, da pokriva mnogo različnih vidikov trgovine, medtem ko se WIPO ukvarja izključno z zadevami intelektualne lastnine. Kar pomeni, da lahko STO ponudi komplet dogovorov po sistemu 'daj in sprejmi', kar je bolj zadovoljujoče za več strank. Razvite države so videle mnogo prednosti v urejanju vprašanja pravic intelektualne lastnine raje v okviru STO, kot v obstoječem WIPO sistemu.

5.1 Urugvajski krog pogajanj

TRIPS sporazum je nastal v okviru urugvajskega kroga, ki predstavlja osmi krog multilateralnih trgovinskih pogajanj v okviru GATT in so se odvijala med leti 1986 in 1994. Sporazum je v bistvu le aneks, originalno imenovan Aneks 1C k sporazumu o ustanovitvi STO. Pogajalci, ki so delovali večinoma v zaprtih skupinah brez formalnih poročil, izhajajo iz skupine dvajsetih držav, ki se je nato povečala na trideset držav. Približno polovica od njih prihaja iz industrializiranih držav, druga polovica pa iz držav v razvoju. Predstavniki razvijajočih se držav so bili večinoma trgovinski pogajalci z malo ali skoraj nič izpostavljenosti v intelektualni lastnini. To jih je postavilo v precej nezavidljiv položaj, ko je

prišlo do razprave o specifičnih problemih, ki zadevajo pravice intelektualne lastnine. Ta neenakost v znanju se je stopnjevala skozi ves pogajalski proces (Gervais 2005, 327).

Urugvajski krog je bil zadnji krog multilateralnih pogajanj v okviru GATT. Namen pogajanj je bil opredeliti multilateralni okvir načel in pravil za trgovanje s storitvami. Prve težnje po začetku novega kroga pogajanj samo tri leta po koncu prejšnjega kroga so bile dane s strani ZDA (Blakeney 1996, 2). Začelo se je zaradi nezadovoljstva nad izidom prejšnjih pogajanj v Tokiu glede kmetijstva in ZDA so vztrajale, da se odpre nov krog pogajanj, na katerem se bo to vprašanje uredilo. Imele so veliko podporo vseh večjih izvoznikov kmetijskih izdelkov. Vključitev vprašanja zaščite pravic intelektualne lastnine v pogajanja je v veliki meri bila posledica spremenjenih razmer v svetovnem gospodarstvu. Povečal se je pomen tehnologije, znanja in informacij, mednarodna trgovinska konkurenčnost je postala odvisna od inovacij. Drahos (1997, 201) čas od konca 80. let pa do danes imenuje 'globalno obdobje intelektualne lastnine'. Proizvodnjo visoko tehnološko intenzivnih izdelkov so razvite države začele preseljevati v DvR, kjer je delovna sila cenejša, kar je hkrati omogočilo posnemanje in prenos te iste tehnologije v manj razvite države. Razvite države so bile prisiljene neprestano razvijati nove, boljše tehnologije ali pa svoj položaj zavarovati s pomočjo zaščite intelektualne lastnine. Problem se je pojavil, ker so bili v DvR tudi standardi zaščite pravic intelektualne lastnine nižji, konvencije WIPO pa niso bile zavezujoče. Nove razmere v globalni ekonomiji so pomembno vplivale na politike razvitih držav, strožja zaščita pravic intelektualne lastnine namreč predstavlja večjo spodbudo za vlaganje v raziskave in razvoj. Vse to je razvite države, predvsem ZDA, spodbudilo, da so v agendo urugvajskega kroga uspele vključiti vprašanje pravic intelektualne lastnine.

V svetovnih režimih, kot navaja Emmert (1990, 1319), obstajajo trije bistveno različni pristopi k spodbujanju inovativnosti in zaščiti intelektualne lastnine. Prvič, izumitelj je v službi države, ki ga plačuje za njegovo delo na področju inovacij. Ta pristop je značilen predvsem za socialistična, netržna gospodarstva. Drugič, zadeva je prepuščena silam svobodnega trga in samozaščite. Izumitelj je prepuščen sam sebi, da zaščiti svoje ideje in znanje kolikor dolgo je le mogoče, preden ga dohitijo posnemovalci. Ko se konkurenca enkrat dokoplje do tega znanja, lahko produkt ponudi po bistveno nižji ceni, saj ji ni bilo potrebno vlagati v raziskave in razvoj produkta. Tega pristopa se poslužujejo nekatere države za določena področja gospodarskih dejavnosti, ki niso drugače pravno zaščitena. In tretjič, izumitelju država podeli izključno pravico do izkoriščanja svoje stvaritve za določen čas. Ta pristop je značilen predvsem za zahodne industrializirane države. Te tudi trdijo, da je njihov

sistem zaščite intelektualne lastnine najbolj učinkovit in želijo, da ta isti sistem vpeljejo tudi vse ostale države.

Zgodba o sprejetju TRIPS sporazuma odseva moč industrije. Znotraj WIPO režima imajo države možnost večje fleksibilnosti glede svojih nacionalnih zakonodaj o intelektualni lastnini, kar se kaže v veliki raznolikosti sistemov zaščite intelektualne lastnine in tudi šibkem mehanizmu reševanja problemov (Gervais 2005, 327–329). Določene velike industrije, predvsem ameriška filmska in farmacevtska industrija, so želele močnejšo zaščito intelektualne lastnine, ki bo univerzalna povsod po svetu. V osemdesetih letih so ZDA preoblikovale svojo zakonodajo glede trgovine in vključile intelektualno lastnino ter vzpostavile mehanizem za kaznovanje držav, ki bi zlorabile njihove interese glede intelektualne lastnine (Drahoš 1995, 6). Ko se je začel urugvajski krog mednarodnih trgovinskih pogajanj leta 1986, so razvite države že prepoznale dejstvo, da bi zaščita in uporaba pravic intelektualne lastnine lahko bila pomembna za prihodnja trgovinska razmerja.

Najpomembnejši rezultat urugvajskega kroga pogajanj je zagotovo Sporazum o ustanovitvi STO. Poleg njega so bili doseženi tudi drugi temeljni sporazumi: TRIPS sporazum, Sporazum o trgovini s storitvami, Sporazum o trgovinskih aspektih investicijskih ukrepov, Sporazum o reševanju sporov in Sporazum o javnih naročilih.

5.2 Ozadje pristojnosti EU

Skupen obstoj Evropskih skupnosti (ES) in držav članic kot akterjev v okviru STO predstavlja zapleteno podlago za pogajanja. Postavlja se vprašanje konflikta interesov posamezne države in Evropske skupnosti kot celote. Kdo je glavni akter in ali posamezna država lahko nasprotuje stališču, ki ga je sprejela Evropska skupnost? Šele z Lizbonsko pogodbo je EU pridobila svojo mednarodnopravno identiteto, pred tem pa pristojnost ES ni bila tako jasna (Garcia in Garmendia 2012, 51). Ustanovitev Evropske skupnosti za premog in jeklo (Skupnost) leta 1951 je predstavljala prvi problem za šest držav članic, ki so bile hkrati tudi članice GATT. Ustanovitvena pogodba ni predvidevala območja proste trgovine niti carinske unije, njen cilj je bil le vzpostavitev skupnega trga. To je bilo v nasprotju z določili GATT, zato je šest držav članic prosilo, naj se ta določila na njih ne nanašajo, kot razlog pa so navedle dolžnosti, ki jih imajo v okviru Skupnosti. Prošnja jim je bila odobrena in to je pomenilo novo neformalno članstvo za GATT. Kljub temu je bil takratni visoki predstavnik Skupnosti prisoten na različnih krogih pogajanj v okviru GATT, na pogajanjih leta 1964 pa bil sprejet dokument, ki je prvič predstavljal obvezo za vse države Evropske skupnosti kot enotne

skupine. To je kasneje predstavljajo tudi temelj za prepoznavo ES kot 'posebne članice' in enakopravnega akterja (Garcia in Garmendia 2012, 52).

Z Maastrichtsko pogodbo leta 1992 so Evropske skupnosti pridobile ime Evropska unija in sprejete so bile nekatere temeljne spremembe. Skupnost je postala politična unija, vzpostavila se je skupna zunanja in varnostna politika, sama vloga EU v mednarodnih odnosih se je okrepila. Prvi steber prenovljene EU je temeljil na skupni politiki, v okviru drugega stebra, ki predstavlja skupno zunanjo politiko, pa so bili oblikovani novi mehanizmi, kot so skupni nastop in skupna stališča (Garcia in Garmundia 2012, 53).

Urugvajski krog pogajanj je trajal skoraj osem let. EU kot ena od pogodbenih partneric GATT je na pogajanjih sodelovala in imela tudi svojo lastno strategijo, ki je temeljila na skupnih 'evropskih' interesih. EU je torej že v času urugvajskega kroga pogajanj imela izključno pristojnost za skupno zunanjo trgovinsko politiko in je nastopila kot skupna entiteta. Kljub temu je njeno sodelovanje v urugvajskem krogu pogajanj bilo mogoče šele po notranjem dogovoru o skupni evropski pogajalski poziciji. Problem je bil predvsem v tem, da je bil urugvajski krog pogajanj precej drugačen od ostalih pogajanj, saj so bile na agendi zadeve, ki niso bile tradicionalno trgovinske (Paemen 2005, 2487). EU je že od vsega začetka imela vzpostavljeno skupno trgovinsko politiko, vendar ta ni zajemala storitvenega sektorja in tudi ne vprašanj, kot so intelektualna lastnina. Ta dvoumnost na samih pogajanjih niti ni igrala velike vloge, ampak je vodila do težkih pogovorov ob zaključku pogajanj, ko je bila potrebna politična odobritev rezultata. Evropsko komisijo, ki je želela ohraniti splošno pristojnost, je spodrezalo mnenje Evropskega sodišča, ki je odločitve o storitvah in intelektualni lastnini izključilo iz pristojnosti skupne trgovinske politike. Kasneje, leta 2000 je prišlo do spremembe v Rimski pogodbi (po kateri je EU imela pristojnosti le glede skupne trgovinske politike) in dodano je bilo besedilo, ki pravi, da se skupna trgovinska politika nanaša tudi na storitve in trgovinske vidike intelektualne lastnine (Paemen 2005, 2488).

EU je danes ena najpomembnejših trgovinskih regij na svetu in je vedno imela veliko vlogo v strukturah, ki so odgovorne za lajšanje svetovne trgovine, tudi v okviru GATT. Njeni osnovni cilji v zvezi s svetovno trgovino so liberalizacija menjave blaga in storitev, zaščita evropskih interesov ter zagotavljanje okvira za liberalizacijo.

5.3 Začetki in cilji urugvajskega kroga pogajanj o TRIPS sporazumu

STO je oblikovana kot organizacija in ne kot pogodba. Sprejemanje odločitev v okviru organizacije temelji na pogajanjih. Pogajanja se navadno začnejo med dvema trgovinskima partnerjema in se nato razširijo na ostale države. Pogajanja o TRIPS sporazumu so

vključevala neformalne dogovore med posameznimi državami, formiranje koalicij in končno sprejetje sporazuma. Za TRIPS sporazum ni bilo predvidenega novega kroga pogajanj (Arup 2000, 48–49).

Glavni razlog za uspešno vključitev zaščite intelektualne lastnine na agendo urugvajskega kroga pogajanj tiči predvsem v nezadovoljstvu med lastniki intelektualne lastnine nad prejšnjim mednarodnim sistemom zaščite teh pravic. Prejšnji sistem so namreč sestavljali mnogi različni zakoni, njihovo uveljavljanje v drugih državah je bilo težavno, mnogi med njimi pa so tudi zagotavljali zelo nizke standarde zaščite (Lanozska 2003, 184). Sistem je tudi predstavljal niz mednarodnih pogodb predvsem v okviru WIPO, ki je sicer skušala določiti minimalne standarde za zaščito intelektualne lastnine, vendar so služili bolj kot smernice in niso bili splošno zavezujoči (Maskus 2000, 15).

GATT na začetku svojega obstoja intelektualni lastnini ni posvečal večje pozornosti. Opaženo pa je bilo, da lokalne ureditve tega vprašanja lahko delujejo diskriminatorno, vendar se do pogajanj v Tokiu, ki so se odvijala pred urugvajskim krogom, GATT s tem vprašanjem ni pretirano ukvarjal. V Tokiu pa so ZDA izpostavile vprašanje intelektualne lastnine in poudarile, da gre za pomembno dobrino v svetovni trgovini, ki bi morala biti bolj regulirana, tudi mednarodno. ZDA so izpostavile, da nezadostna in slaba zaščita pravic intelektualne lastnine pomeni oviro v svetovni trgovini in tudi ustvarja nepravilnost. V Tokiu ni bil dosežen noben sporazum glede tega vprašanja, vendar so ZDA nadaljevale z neformalnimi razgovori in osnovale koalicijo, imenovano QUAD, ki so jo poleg ZDA sestavljale še EU, Japonska in Kanada. Hkrati so ZDA tudi izpopolnile svojo zakonodajo na področju pravic intelektualne lastnine in izvedle akcijo opazovanja držav, ki se ne držijo njihovih pravil. Države, ki niso vzpostavile zadovoljive zaščite pravic intelektualne lastnine, so se soočile s trgovinskimi sankcijami s strani ZDA. Največja tarča so bile nove industrijske države, kot so Tajska, Južna Koreja, Tajvan, Indija, Brazilija, Kitajska in Filipini, vendar so bile temu novemu nadzoru izpostavljene prav vse države, tudi tiste, ki so imele precej razvit sistem zaščite intelektualne lastnine (določene države EU, Avstralija,...) (Arup 2000, 179).

V delovni načrt urugvajskega kroga, ki je bil sprejet leta 1982 na ministrskem srečanju, je bila vključena tudi trgovina s ponarejenim blagom. Na tej točki so nekatere DvR podvomile v pristojnost GATT, da regulira zaščito intelektualne lastnine. Ukazane so bile konzultacije z WIPO. Hkrati pa so ZDA še poostrele pritisk in agenda intelektualne lastnine se je razširila preko trgovine s ponarejenim blagom in zajela celotno vprašanje zaščite intelektualne lastnine na splošno. ZDA so svoje ideje predstavile na posebni seji pogodbenih strank leta 1985 in

komiteju, ki je pripravljala temelje za urugvajski krog pogajanj ter uspele na svojo stran privabiti tudi EU in Japonsko (Arup 2000, 180).

Predstavnik za trgovino iz ZDA Clayton Yeutter je leta 1985 ustanovil pomožni odbor za Mednarodna vlaganja in intelektualno lastnino in nagovoril zasebni sektor, naj sodeluje in izraža svoja mnenja glede vprašanj intelektualne lastnine. Ta zasebni sektor se je odzval tako, da je pripravil predlog o trgovinskem pristopu k mednarodni avtorski zaščiti za računalniško programsko opremo. Ta dokument je nato postal ključen za celotno ameriško strategijo (Draho in Braithwaite 2002, 91; Crump in Druckman 2012, 13). Ameriški trgovinski predstavnik je uporabil pomoč zasebnega sektorja, da je uspel vprašanje zaščite intelektualne lastnine umestiti na agendo urugvajskega kroga pogajanj. Do takrat sta se EU in Japonska zdeli precej nezainteresirani, kar je skrbelo Američane, ki so zato podporo iskali drugje. Velika ameriška podjetja so ustanovila Komite za intelektualno lastnino (*Intellectual Property Committee – IPC*), ki je vključeval okrog 13 ameriških vodilnih korporacij. Spodbuda za ustanovitev te zveze je bila obljuba trgovinske zaščite pomembne dobrine, ki je postala ključna za ekonomijo tehnološko razvitih držav. Industrije, ki so se vključile v IPC, so trdile, da bo močnejša zaščita intelektualne lastnine pripomogla k spodbujanju inovacij in da bodo od tega imele koristi tudi DvR, predvsem preko tujih vlaganj in prenosa tehnologije (Robinson in Gibson 2011, 1888).

Predstavniki IPC so se sestali s svojimi evropskimi in japonskimi kolegi, katerih odziv je bil na začetku precej mlačen. Vendar po mnogih razgovorih in pritiskih, ki jih je IPC začel izvajati na nacionalne vlade, je vprašanje intelektualne lastnine bilo uradno vključeno v agendo urugvajskega kroga pogajanj v okviru STO septembra 1986 (Crump in Druckman 2012, 13). EU na začetku urugvajskega kroga intelektualni lastnini dejansko ni posvečala večje pozornosti. Vendar, ko so ZDA na srečanju ministrov uspele razširiti debato o intelektualni lastnini na 'trgovinske vidike pravic intelektualne lastnine', vključno s trgovino s ponarejenim blagom, in izpostaviti, da je cilj pogajanj 'razjasniti določbe GATT in izdelati nova primerna pravila', so prejele močno podporo s strani EU (Paeman 2005, 2490). To lahko pripišemo uspešnemu lobiranju IPC in pritiskom, ki so jih aktivno izvajale vse večje industrije v evropskih državah. ZDA so svojo idejo uspešno implementirale v vlade vseh ostalih industrijskih držav in si tako na pogajanjih pridobile močne podpornike.

DvR so predstavljale opozicijo, tako pri vključevanju vprašanja pravic intelektualne lastnine na agendo urugvajskega kroga, kot tudi na samih pogajanjih. Izrazile so močno nasprotovanje sploh začetku novega kroga pogajanj, umestitvi na agendo tem, kot so storitve in intelektualna lastnina ter osnovanju minimalnih standardov za zaščito intelektualne lastnine

(Emmer 1990, 1353). 'Vodji opozicije' sta bili predvsem Indija in Brazilija, ki sta bili še najbolj zadovoljni z obstoječo ureditvijo vprašanja intelektualne lastnine. Obe državi sta imeli vzpostavljeno zelo veliko piratsko industrijo in nizko stopnjo zaščite intelektualne lastnine. Domnevali sta, da nov krog pogajanj zanje ne bo pomenil nič dobrega.

Pogajanja v zvezi s TRIPS sporazumom so bila del bolj splošne težnje po razširitvi tradicionalnih mej sistema intelektualne lastnine, kar pomeni, da je bil splošni cilj pogajanj internacionalizacija intelektualne lastnine, razširitev obsega zaščitene oblike intelektualne lastnine, podaljšanje časa trajanja zaščite, zmanjšanje regulativnih ukrepov, ki mejijo na monopolno situacijo in ojačitev mehanizmov uveljavitve (Kumar 1993, 2636). Prav povečanje moči prisile je bil najbrž poglavitni razlog za umestitev vprašanja zaščite intelektualne lastnine na agendo urugvajskega kroga pogajanj.

Po pričetku urugvajskega kroga se je oblikovalo štirinajst pogajalskih skupin znotraj Pogajalske skupine o blagu, kateri je predsedoval ambasador Švedske. Prav tako se je v pomoč pogajalcem oblikoval sekretariat (Gervais 2008, 12–13).

5.4 Stališča in pogajanja v urugvajskem krogu o TRIPS sporazumu

V letu 1987 so delegacije ZDA, EU in Japonske predstavile svoja začetna stališča glede pravic intelektualne lastnine. Vsa stališča so vsebovala željo po razširitvi agende o pravicah intelektualne lastnine znotraj STO (Crump in Druckman 2012, 21). To je motiviralo zasebni sektor vseh treh držav, združen pod imenom 'Trilateralna industrijska skupina' (*Trilateral Industrial Group*), da je pripravil natančen dokument, imenovan Temeljni okvir STO določb o intelektualni lastnini. Ta okvir je razvitim državam omogočil, da so oblikovale svoja lastna stališča in hkrati je služil tudi kot osnova za debato med samimi pogajanci (Crump in Druckman 2012, 21–22). Začetna stališča razvitih držav so bila rezultat več formalnih in neformalnih srečanj v času enega leta. Razvite države so vztrajale, da morajo pogajanja v okviru STO zajemati vse trgovinske vidike pravic intelektualne lastnine, ne le splošnih načel in smernic (Patel 1989, 979). V predlogu razvitih držav je bila izražena zahteva po temeljni prenovi sistema intelektualne lastnine, to pa je tudi edina skupna paralela z željami držav v razvoju. Dalje predlog temelji predvsem na argumentu o finančnih in drugih izgubah in ovirah, ki jih trpijo njihova podjetja ter izvozniki zaradi preveč ohlapne zaščite intelektualne lastnine (Patel 1989, 983).

Do vmesnega pregleda pogajanj leta 1988 je bilo na področju TRIPS sporazuma bolj malo napredka. Sekretariat je v tem času pregledoval in ugotavljal obstoj pravnih praznin v že

obstoječih sporazumih o intelektualni lastnini ter opravljal primerjavo z nacionalnimi zakonodajami. Delegacije držav so pripravile dokumente, s katerimi so označevale področja, na katerih je bila potrebna nova ureditev (Gervais 2008, 14). Osnovali sta se dve nasprotni si poziciji; ena je podpirala sprejem splošnega sporazuma o intelektualni lastnini v okviru GATT, druga pa je skušala sporazum omejiti na le na trgovinske vidike intelektualne lastnine, samo urejanje vsebine pravic intelektualne lastnine pa prepustiti WIPO (Arup 2000, 181). Do konca leta 1987 je že postajalo jasno, da si določeno število udeležencev želi doseči sporazum, ki bo zajel in uredil zelo široko področje. Države, ki so podpirale tak široko obsegajoč sporazum, so ostale aktivne vse do konca in so tudi osnovali prve okvirne osnutke bodočega sporazuma. Države v razvoju pa so na tej točki izražale globoke dvome glede možne prekomerne zaščite intelektualne lastnine, saj bi ta lahko negativno vplivala na tehnologijo in povzročila povišanje cen kmetijskih in farmacevtskih proizvodov (Gervais 2008, 14).

Pogovori med razvitimi in nerazvitimi državami glede pravic intelektualne lastnine so dejansko precej mirovali do srečanja v Ženevi aprila 1989. Sprejetje okvirnega dokumenta o intelektualni lastnini na tem srečanju je bila posledica krize urugvajskega kroga pogajanj in negativne recenzije nekaj mesecev prej v Montrealu. DvR so končno sprejele pristojnost STO, da odloča o tem vprašanju in do leta 1990 je mnogo držav dodajalo svoje predloge k temu vprašanju. Pogajalska skupina se je julija 1989 dvakrat sestala in razpravljala o, prvič, vključevanju osnovnih načel GATT v intelektualno lastnino in, drugič, zagotavljanju ustreznih standardov glede 'razpoložljivosti, obsega in uporabe' pravic intelektualne lastnine (Gervais 2008, 16). Na drugem srečanju so štiri udeležence podale spisane predloge. EU je bila, skupaj z ZDA, Japonsko in Švico, prva, ki je podala osnutek sporazuma. V tem času se je mnogo držav, med njimi nordijske države, Kanada in Mehika, odločilo za posredovanje v pogajanja z namenom premostitve vrzeli, ki je nastala med obema pozicijama. Švica in nordijske države so podale predlog, ki se ni pretirano razlikoval od zgodnejših predlogov, medtem ko je Avstralija prva predlagala, da se standardi iz prvotnih konvencij o intelektualni lastnini uporabijo kot referenca v novem STO sporazumu. To rešitev so pogajalci na koncu ohranili in pristop je kasneje postal poznan pod imenoma 'Pariz-plus' in 'Bern-plus' pristop (*ibid.*). Skupni predlog razvitih držav kljub vsemu ni še uspel popolnoma doreči vseh najpomembnejših zadev (Arup 2000, 181).

Predlog razvitih držav se je seveda precej razlikoval od tistega, ki so ga podale DvR. Indija je na primer izpostavila, da bi se morala pravila GATT uporabiti le v primeru, ko bi bilo dokazano izkrivljanje pošteno trgovine. Predlog Indije je zahteval tudi ugodnejšo obravnavo

za najmanj razvite države. Največje razlike med predlogoma razvitih držav in DvR najdemo v poglavjih o patentih za rastlinske in živalske sorte, v načinu podeljevanja patentov (prvi, ki izumi ali prvi, ki prijavi sistem), v času trajanja patentov, obsegu zaščite za računalniške programske opreme, itd. (*ibid.*). Brazilija in Koreja sta zagovarjali sistem obveznega licenciranja, medtem ko sta se Avstrija in Hong Kong zavzemali za omejitve (Gervais 2008, 16).

Glavne predloge držav v razvoju lahko povzamemo v nekaj stavkih. Strinjale so se, da se glavna načela GATT, kot so načelo transparentnosti, načelo nacionalne obravnave, načelo obravnave države z največ ugodnostmi in mednarodno sodelovanje, vključijo v končno besedilo sporazuma. Predlog DvR je vključeval tudi pravila notranjih ukrepov in ukrepov na meji, načela mednarodnega mehanizma reševanja sporov in 'razumne' standarde zaščite pravice intelektualne lastnine. Predlagale so tranzicijske sporazume, ki bi jim omogočali postopno približevanje zakonodaje splošnim standardom, ter tehnično in finančno pomoč pri uveljavljanju boljše zaščite intelektualne lastnine. Ti predlogi so bili precej realni in razumski, vendar so hkrati še vztrajale, da morajo države v razvoju (trajno) uživati posebno obravnavo. To pomeni predvsem skrajšanje časa trajanja patentov in fleksibilnost pri doseganju standardov zaščite – DvR so izrecno zahtevale ohranitev suverenosti pri določanju stopnje in obsega zaščite pravic intelektualne lastnine, predvsem v sektorjih posebnega javnega interesa, kot so zdravstvo, prehrana, kmetijstvo in varnost (Emmer 1990, 1353–1354).

Razvite države se s predlogom DvR niso strinjale in leta 1990 so brez vnaprejšnjega opozorila izdelale osnutek bodočega TRIPS sporazuma. EU je pripravila predlog, ki se je kasneje smatral za tisto ključno iskro, ki je konkretno pognala kolesje naprej k sprejetju TRIPS sporazuma (Gervais 2008, 16–17). Predlog EU se je imenoval Osnutek sporazuma o trgovinskih vidikih pravic intelektualne lastnine in je bil že natančno začrtan, pokrival je vse vidike pravic intelektualne lastnine, vključeval je tudi natančne smernice glede implementacije teh pravic pred nacionalnimi zakonodajalci in predpis o reševanju sporov pred STO (Gervais 2005, 382). Bil je tudi spisan v pogodbenem jeziku. Temu je hitro sledil predlog s strani ZDA, pod istim imenom in prav tako že v pogodbenem jeziku. Podobnost obeh dokumentov je nakazovala, da so se že prej odvijali prekooceanski pogovori in dogovori med obema akterjema. Sprejet je bil skupni predlog in z nekaj manjšimi spremembami postal osnova nastajajočemu sporazumu (Gervais 2008, 17).

Reakcija držav v razvoju je bila, da so predlagale nov pravni tekst, ki je bil veliko bolj omejen v obsegu z le nekaj normativnimi določbami. Želele so predvsem ohraniti fleksibilnost pri implementaciji. Skupaj ga je predlagalo dvanajst DvR, kasneje sta se jim

pridružili še dve in ta skupni predlog je postal 'uradni predlog držav v razvoju' (*ibid.*). Države v razvoju so nasprotovale poostreni zaščiti pravic intelektualne lastnine, tako iz filozofskih, kot tudi ekonomskih razlogov. Favorizirale so krajša patentna obdobja in druge načine za oslabitev zaščite intelektualne lastnine. Menile so, da '*free riding*' pomeni nujni predpogoj k razvoju. Njihovi argumenti so bili, da pravice intelektualne lastnine višajo cene in profit nekaterih držav ali podjetij na račun DvR (Jain 1996, 22). Menile so, da bodo brez možnosti proste uporabe tehnologij in informacij vedno zaostajale za industrijskimi državami. Bolj šibka zaščita intelektualne lastnine bi pomenila večji dostop do informacij in tehnologije, ki jo potrebujejo za ekonomsko rast. Prosta uporaba tehnologij naj bi bila tudi v interesu razvitih držav, saj bi DvR na ta način potrebovale vedno manj finančne podpore in bi lahko same lažje in hitreje razvile svojo ekonomijo.

Julija 1990 je vmes stopil sekretariat urugvajskega kroga pogajanj in pripravil t. i. sestavljen predlog, v katerem je spojil predloge vseh razvitih držav v enega in uporabil okvirčke, ki so predstavljali razlike v različnih pravnih besedilih. To je postal predlog 'A', medtem ko je besedilo držav v razvoju postalo predlog 'B'.

Tabela 5.1: Različni pogledi na zaščito intelektualne lastnine

Razvite države	Države v razvoju
Naraščanje zaščite intelektualne lastnine	Šibka zaščita intelektualne lastnine
Naraščanje profita od inovacij	Lahek dostop do tehnologij
Povečanje vlaganj v raziskave in razvoj	Ekonomska rast brez izdatkov v raziskave in razvoj
Večja verjetnost novih izumov	Konkurenčnost do razvitih držav
Višja kvaliteta za potrošnike	Oženje prepada med razvitimi in državami v razvoju

Vir: Jain (1996, 23).

Cilj nadaljnjih pogajanj je bil torej jasen – naloga pogajalcev je bila izbrisati okvirčke, v katerih so bile razlike med obema predlogoma. Možni scenariji so bili trije: sprejeti eno od predlaganih rešitev, popolnoma opustiti urejanje vprašanja ali najti kompromis (Gervais 2008, 20). Tempo in način pogajanj se je na tej točki spremenil. Večina srečanj se je odvijala v

glavni sejni sobi GATT, srečanja so potekala redno vsak mesec. Prepad med razvitimi državami in DvR je bil še vedno zelo širok. Predsednik pogajalske skupine je predlagal serijo neformalnih srečanj s ključnimi akterji. Ta srečanja so se odvijala v eni od manjših sob GATT, zunaj glavne stavbe. Takšen pristop je omogočil bolj sproščeno vzdušje in na neformalnih srečanjih se je razpravljalo o osnutku sporazuma tako, da so se prebijali skozi vsak člen posebej. Narejeni so bili zapiski, ni pa bilo uradnih poročil s teh srečanj. V premoru med srečanji sta se predsednik pogajalske skupine in sekretariat sestajala z individualnimi delegacijami, da bi definirali 'odprt prostor za pogajanja' (Gervais 2008, 21). Na temelju teh diskusij in srečanj je sekretariat pripravil novo besedilo dokumenta in ga predal pogajalski skupini. Sekretariat je v svojem predlogu uspel precej zmanjšati število prej omenjenih okvirčkov.

V tem času so se v pogajanja vmešala tudi druga nadnacionalna telesa, ki so se trudila vplivati na samo ozračje pogajanj. Direktorat za znanost, tehnologijo in industrijo v okviru Organizacije za gospodarsko sodelovanje in razvoj (*Organization for Economic Co-Operation and Development* – OECD) je, na primer, izrazil nekatere dvome. Predlagal je, da se zaščita intelektualne lastnine za nove tehnologije še nekaj časa ne vključi v sporazum (Arup 2000, 181–182). Direktorat za trgovino OECD je svojo pozornost tudi usmeril na pogajanja, predvsem glede problema mednarodnega piratstva. V istem času sta dve telesi ZN, Konferenca ZN o trgovini in razvoju (*United Nations Conference on Trade and Development* – UNCTAD) in Center ZN za transnacionalne korporacije (*United Nations Centre on Trans-National Corporations* – UNCTC) izražali zadržke glede nadaljnje mednarodne zaščite. Ti zadržki so temeljili predvsem na bojazni, da se bodo zaradi povečanega pomena intelektualne lastnine pojavile omejevalne poslovne prakse, ki bodo imele negativen vpliv predvsem na države v razvoju (Arup 2000, 182). Mednarodna organizacija, na katero je imel urugvajski krog pogajanj največji vpliv, je bila seveda WIPO. Ta je na tej točki dobila status opazovalke pogajanj.

Situacija na pogajanjih spominja na klasično 'zaporniško dilemo'. DvR so bile soočene z izbiro ali naj ponudijo ali zavrnejo zaščito intelektualne lastnine. Razvite države so izbirale med ohranitvijo stopnje svojih kmetijskih subvencij in njihovim znižanjem. Razvite države bi lahko ohranile svojo uspešnost z ohranitvijo subvencij, če bi se DvR enostransko strinjale z višjo zaščito pravic intelektualne lastnine. Nasprotno pa bi DvR največ pridobile z zavračanjem zaščite intelektualne lastnine, vendar bi jim razvite države potem odvzele subvencije. Najboljša strategija obeh skupin za drugo skupino pomeni najslabši možen izid (Bradford 2010, 33).

Pogajanja glede besedila sporazuma so se odvijala leta 1991. Do takrat so razvite države že premagale svoja nasprotja in združile stališča. Poudariti je potrebno, da so bile med samimi pogajanci o zaščiti intelektualne lastnine tudi razvite države pod stalnim pritiskom, ki so ga izvajale različne interesne skupine iz gospodarskih krogov. Glavne zagovornice sprejetja TRIPS sporazuma so bile države, ki so bile in so še vedno največje izvoznice produktov intelektualne lastnine. Formirale so transnacionalno koalicijo in se združile v intenzivnem lobiranju za vzpostavitev globalnega režima zaščite intelektualnih pravic (Bradford 2010, 25). Pogajanja izražajo tudi močan vpliv velikih multinacionalk, ki so svoje interese uspele uveljaviti pri vladah svojih držav. Predvsem v ZDA so izstopale tri vplivne industrije, pomembne neto izvoznice ameriškega gospodarstva: farmacevtska industrija, zabavna industrija in industrija visoke tehnologije ter programske opreme (Lanozska 2003, 188). Te industrije so tudi intenzivno spodbujale enostranske trgovinske ukrepe s strani ZDA in tako pripomogle k temu, da je zaščita intelektualne lastnine na pogajanjih postala osrednja točka ameriškega predstavnika za trgovino (Lanozska 2003, 187).

Velike sile, ki so vneto zagovarjale sprejem sporazuma, so imele veliko podporo s strani raznih multinacionalk. Te interesne skupine so se intenzivno vmešavale v pogajanja predvsem zaradi visokih koristi, ki so si jih obetale od poostrene zaščite intelektualne lastnine. Farmacevtska industrija je na primer zelo odvisna od učinkovite patentne zaščite in možnost njene poostrene ureditve je zelo spodbudila intenzivno lobiranje (Bradford 2010, 26). Lobiranje je bilo za te velike industrije v tem primeru tudi zelo privlačno, ker so vedele, da lahko formirajo majhno in homogeno skupino z enakimi interesi, kar zagotavlja veliko večjo učinkovitost. Podjetja, ki so podpirala sprejem TRIPS sporazuma, so vsa prihajala iz zelo koncentriranih podjetniških sektorjev, kar jim je omogočilo, da so osnovala enotna stališča, ki so jih skupno promovirala. Majhnost skupine in visoka koncentracija pomeni zmanjšanje tveganja, da bi prišlo do konflikta interesov znotraj same skupine in omogoča homogen nastop in skupno strategijo. Pomeni pa tudi znižanje stroškov in odstranitev tveganja, da bi prišlo do 'zastonjkarstva', ki je v lobističnih skupinah zelo pogosto (Bradford 2010, 27).

Končni sporazum je zrcalil predlog 'A', ki so ga predlagale razvite države, in v veliki meri prevzel tudi predlagane norme, pomisleki držav v razvoju pa so se odsevali le v dveh členih, ki izpostavljata cilje in načela sporazuma, edini njihov 'dosežek' je bilo prehodno obdobje, v katerem je potrebno implementirati sporazum¹⁶. Države v razvoju so se tako morale soočiti s

16 To obdobje je poteklo leta 2000.

paketom pravil, ki jih še same niso popolnoma razumele in ki so jih morale vključiti v svoje nacionalne zakonodaje (Gervais 2005, 328–329).

6 TRIPS – ANALIZA VSEBINE IN POMEN ZA DRŽAVE

TRIPS sporazum je najpomembnejši sporazum na področju prava intelektualne lastnine v dvajsetem stoletju. Je tudi najbolj inovativen sporazum, ki je bil sprejet v okviru urugvajskih pogajanj. Več kot sto ministrov ga je podpisalo in svoje države obvezalo k spoštovanju njegovih določb. Sprejet je bil leta 1994 v Punta del Este.

TRIPS sporazum je eden od 28 sporazumov, ki sestavljajo končni dokument urugvajskega kroga multilateralnih pogajanj v okviru STO. Eden od njih ustanavlja STO in STO je tudi organizacija, ki upravlja s TRIPS sporazumom. Ameriške visoko tehnološke multinacionalke so glasno pozdravile podpis sporazuma. Kot eden od multilateralnih trgovinskih sporazumov je obvezujoč za vse države članice, podpis sporazuma pa predstavlja tudi pogoj za včlanitev novih držav v STO (Arup 2000, 178).

TRIPS sporazum med intelektualno lastnino uvršča avtorsko in sorodne pravice, znamke, geografske označbe, industrijske vzorce in modele, patente ter topografije integriranih vezij (2. odstavek 1. člena TRIPS). Je prvi sporazum, ki znanje (*knowledge*) opredeljuje kot zasebno in ne javno dobro. Vsebuje tudi načelo nediskriminacije, ki določa, da je potrebno državljanke drugih držav obravnavati enako, kot državljanke držav članic kar se tiče pravic intelektualne lastnine. To ni ničesar novega, saj je to načelo uvedla že Pariška konvencija. Sporazum tudi ni celovit. Navaja pravila in načela iz že obstoječih konvencij, ki obstajajo v okviru WIPO. Pušča tudi prazna polja, da jih napolnijo bodisi države same v okviru svojih pravnih sistemov, bodisi nove mednarodne pogodbe (Arup 2000, 178).

Temeljne značilnosti TRIPS sporazuma so minimalni standardi varstva, mehanizmi uveljavljanja, reševanje sporov in kazenske sankcije. Od držav članic STO se zahteva vzpostavitev ustreznega nadzora nad uporabo ukrepov za varstvo intelektualne lastnine (Repas 2007, 66). Za vsako pravico intelektualne lastnine, ki je del sporazuma, so določeni minimalni standardi varstva, ki jih morajo države članice zagotavljati. Glavni elementi so predmet varstva, podeljene pravice, dopustne izjeme od teh pravic in minimalni čas trajanja pravic (Repas 2007, 67). Sporazum države članice STO zavezuje tudi k spoštovanju določb Pariške in Bernske konvencije, ne glede na to, ali je posamezna država tudi članica teh konvencij. Tako je TRIPS sporazum okrepil obveznosti že obstoječih mednarodnih konvencij.

Drugi del sporazuma zadeva nacionalni postopek in ukrepe izvrševanja pravic intelektualne lastnine. Spori med državami glede pravic intelektualne lastnine so predmet

posebnega postopka reševanja sporov v okviru STO, v sporazumu pa so vsebovane tudi kazenske določbe.

6.1 Vsebina TRIPS sporazuma

Sporazum uvaja več, kot le skupno politiko o patentih. Oblikoval je set minimalnih standardov glede avtorskih pravic, blagovnih znamk, industrijskih dizajnov. TRIPS sporazum uspešno globalizira niz načel glede intelektualne lastnine, saj je večina držav članica STO ali pa skuša to postati (Drahos in Braithwaite 2002, 10). Ima tudi učinek harmonizacije politik glede intelektualne lastnine, saj določa precej natančen okvir standardov glede nacionalnih zakonodaj v povezavi z intelektualno lastnino. V splošnem lahko vsebino sporazuma razdelimo na tri glavne točke. Prvič, sporazum ustanavlja splošna načela, ki jih morajo države upoštevati, kot na primer enako obravnavo državljanov vseh članic in obravnavo države z največjimi ugodnostmi. Drugič, sporazum razširja obseg zaščite intelektualne lastnine. In tretjič, sporazum uvaja nove metode reševanja konfliktov (Arup 2000, 183).

TRIPS sporazum je sestavljen iz sedmih delov, ki pokrivajo vse vidike pravic intelektualne lastnine, njihovo uveljavljanje in institucionalno ureditev. V preambuli je zapisano, da je namen sporazuma zmanjšati nesorazmerja in ovire v mednarodni trgovini ob upoštevanju potrebe po spodbujanju učinkovitega in ustreznega varstva pravic intelektualne lastnine (preambula TRIPS sporazuma). Zaščita intelektualne lastnine skladno s sporazumom ne bi smela privedi do kakršnekoli diskriminacije v mednarodni trgovini, njena funkcija pa naj bi bila predvsem spodbujanje razvoja. Poudarjeno je tudi, da so pravice intelektualne predvsem zasebne pravice.

Za preambulo sporazum določa splošne določbe in temeljna načela. V 3. odstavku 1. člena navaja, da se državljanke drugih članic obravnava tako, kot je določeno s tem sporazumom in tudi določa državljanke drugih članic kot "tiste fizične ali pravne osebe, ki izpolnjujejo merila za pridobitev varstva, kot jih določajo Pariška konvencija (1967), Bernska konvencija (1971), Rimska konvencija in Pogodba o intelektualni lastnini na področju integriranih vezij, če bi bile vse članice STO tudi članice teh konvencij." Zanimivost pri TRIPS sporazumu je uporaba že obstoječih konvencij s področja intelektualne lastnine. Sporazum navaja člene drugih konvencij, za katere želi, da se jih uporabi, vsebine teh členov pa ne ponovi v svojem besedilu.

V 3. členu je opisano načelo nacionalne obravnave pri varstvu intelektualne lastnine, in sicer sporazum izrecno določa, da vsaka članica državljanom drugih članic zagotavlja enake ugodnosti kot svojim državljanom. TRIPS sporazum skuša doseči upoštevanje tega načela s

standardizacijo stopenj zaščite med članicami. V 4. členu pa je vsebovano načelo obravnave države z največjimi ugodnostmi. In sicer, 4. člen TRIPS sporazuma navaja, da “glede varstva intelektualne lastnine se vsaka prednost, ugodnost, privilegij ali imuniteta, ki jo da neka članica državljanu katerekoli druge države, odobri takoj in brezpogojno tudi državljanom vseh drugih članic.” Člen skuša odpraviti diskriminacijo med različnimi državami in zagotoviti enako obravnavo za vse (Arup 2000, 187). Načelo pomeni, da mora država, ki je naklonila določene ugodnosti eni državi, nakloniti enake ugodnosti tudi vsem ostalim državam članicam STO (Repas 2007, 67). V 7. in 8. členu TRIPS sporazum jasno določa podrejenost zaščite intelektualne lastnine ciljem javnih politik na drugih področjih delovanja države (predvsem družbena in gospodarska blaginja). 2. odstavek 8. člena dovoljuje sprejem ukrepov, v kolikor so v skladu s sporazumom, da bi se imetnikom pravic preprečila zloraba in uporaba praks, ki bi nerazumno omejevala trgovino.

Jedro sporazuma je zapis standardov, ki se nanašajo na razpoložljivost, obseg in uporabo pravic intelektualne lastnine. Preko standardizacije zaščite skuša sporazum nadzorovati problem konfliktov in tekmovanj med nacionalnimi zakonodajami. Države imajo zdaj veliko manj možnosti za odločitve, kakšen standard zaščite ustreza njihovi situaciji in v veliko primerih morajo celo popraviti svoje specialne in tudi splošne zakone o intelektualni lastnini, da lahko ustrezajo standardom TRIPS sporazuma (*ibid.*).

a) Avtorske in sorodne pravice

Kot referenca postavljanja minimalnih standardov na tem področju je uporabljena Bernska konvencija. Države članice se morajo držati standardov, ki jih postavlja omenjena konvencija (9. člen TRIPS). Najkrajši čas zaščite znaša 50 let, kot novost pa TRIPS sporazum v 10. členu navaja, da morajo biti računalniška programska oprema in zbirke podatkov zaščiteni z avtorskimi pravicami na enak način kot literarna dela pod pogoji Bernske konvencije.

b) Znamke

Blagovne in storitvene znamke so “/v/sak znak ali kombinacija znakov, ki omogočajo razlikovanje med proizvodi ali storitvami enega podjetja in proizvodi ali storitvami drugega podjetja” (1. odstavek 15. člena TRIPS). Postopki za registracijo teh znamk morajo biti transparentni, pomembna zahteva pa je, da morajo države zaščito razširiti na mednarodno uveljavljene znamke, da bi se preprečilo špekulativne registracije in nepošteno rabo določenih znamk. Primer za uveljavitev tega pravila je praksa, da se za ohranjanje registriranih pravic zahteva, da je izdelek prisoten na trgu, hkrati pa se preprečuje uvoz, ki je nujen za doseganje tržne prisotnosti, s čimer je znamka razveljavljena. Takšne prakse članice STO ne smejo več

početi. V 21. členu sporazuma je določeno, da je kljub temu, da imajo države pravico določiti svoje pogoje za dajanje licenc in za prenos znamk, prepovedano obvezno dajanje licenc.

c) Geografske označbe

Uporabljajo se za prepoznavnost blaga. Gre za “oznake, ki označujejo, da blago izvira z ozemlja članice ali iz regije ali lokacije na tem ozemlju, če se dana kakovost, sloves ali kaka druga značilnost tega blaga bistveno pripisuje njegovemu geografskemu poreklu” (1. odstavek 22. člena TRIPS). Za njihovo vključitev v sporazum so si najbolj prizadevale EU in Švica, rezultat pa je dodatna zaščita za geografske označbe vin in žganih pijač, ki je opredeljena v 23. členu sporazuma.

d) Industrijski vzorci in modeli

Zagotavlja se varstvo neodvisno ustvarjenih industrijskih vzorcev in modelov, ki so novi ali izvirni (25. člen TRIPS). Zavaruje se torej vsakomur vidna nova in originalna zunanja oblika določenega industrijskega izdelka. Primer takega blaga so avtomobili, čevlji, itd.. Varstvo se zagotavlja na način, da ima lastnik tako varovanega izdelka “pravico preprečiti tretjim strankam, ki nimajo njegove privolitve, da izdelujejo, prodajajo ali uvažajo predmete, ki nosijo ali vsebujejo vzorec ali model, ki je kopija ali v veliki meri kopija varovanega vzorca ali modela, če so taka dejanja storjena v trgovinske namene” (1. odstavek 26. člena TRIPS). Tako varstvo traja najmanj 10 let.

e) Patenti

Po TRIPS sporazumu (1. odstavek 27. člena) so patenti mogoči za katerekoli izume, ali proizvode ali postopke, na vseh področjih tehnologije pod pogojem, da so novi, na ravni izumiteljstva in jih je možno uporabiti v industriji. Definicija predmetov, ki so lahko deležni zaščite preko patentnega varstva, je torej zelo široka. Patenti morajo biti dani v uporabo brez diskriminacije glede na kraj izuma, področje tehnologije ali glede na to ali so proizvodi uvoženi ali lokalno proizvedeni. Sporazum usklajuje tudi roke veljavnosti patentov, in sicer zahteva, da je najkrajše obdobje patentne zaščite 20 let (33. člen TRIPS).

f) Topografije integriranih vezij

Varstvo topografij integriranih vezij je po TRIPS sporazumu zagotovljeno v skladu s Pogodbo o intelektualni lastnini na področju integriranih vezij (35. člen TRIPS).

g) Varstvo neobjavljenih informacij

TRIPS sporazum tajne informacije in poslovne skrivnosti pojmuje kot obliko intelektualne lastnine, njihovo zaščito pa zagotavlja z ukrepi, kot jih določa Pariška konvencija. Po 39. členu TRIPS sporazuma so dejanja, ki so v “nasprotju s pošteno trgovinsko prakso”, prepovedana le takrat, ko so ta dejanja usmerjena k ugotavljanju poslovnih skrivnosti, za

katere je oseba, ki ima nad to poslovno skrivnostjo nadzor, razumno ukrepala, da informacijo tudi ohrani kot skrivnost. Nezakonite dejavnosti na tem področju so torej neresnične trditve o kakovosti in lastnostih blaga in nezakonita prisvojitve poslovnih skrivnosti in zaupnih informacij.

h) Nadzor nad protikonkurenčno prakso pri pogodbenih licencah

Med pogajanjmi o sprejetju TRIPS sporazuma so DvR med drugim izrazile zaskrbljenost, da bi večja zaščita patentov, blagovnih znamk in poslovnih skrivnosti lastnikom pravic lahko omogočila uveljavitev izkoriščevalskih licenčnih pogojev, s čimer bi se preprečila učinkovita izmenjava tehnologij (Maskus 2003, 24). TRIPS sporazum zato v 40. členu prepoznava to nevarnost in članicam preprečuje, da “v svoji zakonodaji določijo prakso ali pogoje dajanja licenc, ki v določenih primerih pomeni zlorabo pravic intelektualne lastnine, in imajo negativen učinek na konkurenco na ustreznem trgu.” Članica lahko tako v skladu z drugimi določbami sporazuma sprejme ustrezne ukrepe za nadzor take prakse. Ta določba za države pomeni precejšnjo svobodo pri oblikovanju tovrstnih ukrepov, da le niso v neskladju z ostalimi določili sporazuma.

V tretjem delu TRIPS sporazum ureja načine uveljavljanja pravic intelektualne lastnine. Določene so splošne obveznosti, civilni in upravni postopki ter sredstva za uveljavljanje določil, začasni ukrepi, posebne zahteve v zvezi z ukrepi na meji in kazenski postopki v primerih kršitev. Splošne obveznosti držav članic so predvsem zagotavljanje učinkovitosti uveljavljanja pravic, določenih v sporazumu, vključno s hitrimi sredstvi za preprečevanje poseganja v te pravice. Postopki morajo biti pravični, enostavni in hitri (41. člen TRIPS). Vsebovane so tudi kazenske določbe, predvsem v primerih namernega ponarejanja znamk ali kršitev avtorskih pravic na gospodarski ravni. Države članice pa lahko prosto odločijo o uvedbi kazenskega postopka tudi za druge primere kršitev, zlasti kadar so storjene namerno ali na komercialni ravni. Sankcije morajo vključevati zaporno in/ali denarno kazen (Repas 2007, 67).

Peti del sporazuma ureja pridobitev in ohranjanje pravic intelektualne lastnine in z njimi povezane *inter-partes* postopke, v šestem delu pa so opredeljeni postopki za preprečevanje in reševanje sporov. Sedmi del sporazuma navaja prehodne ureditve, osmi del pa še institucionalne ureditve in končne določbe.

6.2 Pomen za države

TRIPS sporazum v vseh državah članicah zahteva patentno zaščito, ki mora biti na voljo za katerikoli izum na kateremkoli področju tehnologije. Določilo je namenjeno predvsem za

izdelke, za katere nekatere DvR (pa tudi določene razvite države) prej niso zagotavljale patentne zaščite. Zaradi visokih cen in velikih stroškov za raziskave in razvoj so se nekatere DvR odločale za posnemanje izdelkov, ki so bili patentirani v razvitih državah, kupovale pa so jih druge razvite države po konkurenčnih cenah. Po preteku prehodnih obdobj bo lastnikom patentom omogočena pravica za preprečevanje kopiranja izdelkov. Če države tega ne bodo zagotavljale, se lahko pri organu STO za reševanje sporov vloži pritožba, država kršiteljica pa je lahko kaznovana s trgovinskimi sankcijami. V 28. členu TRIPS sporazuma je določeno, da velja obveznost zagotavljanja patentne zaščite tako za same proizvode, kot tudi za postopke, s katerimi se proizvodi pridobivajo. Izdelek je tako dvojno zaščiten s procesnim in produktnim patentom. Pred sprejetjem sporazuma so bili v državah, kjer je zaščita intelektualne lastnine sploh bila uzakonjena, s patenti zaščiteni samo proizvodi, ne pa tudi postopek njihovega pridobivanja, kar je pomenilo, da so druga podjetja lahko ugotovila postopek, ga nekoliko spremenila in z novim postopkom zakonito izdelovala enak izdelek (Boseley 2003).

Za DvR je zelo pomemben tudi 34. člen TRIPS sporazuma, ki določa, da se dokazno breme pri pravnih sporih glede patentiranih postopkov v določenih okoliščinah prelaga na toženo stranko. Če torej lastnik patenta meni, da nekdo uporablja njegov zaščiten postopek za pridobivanje identičnega proizvoda, ne more pa z razumnimi prizadevanji ugotoviti, kateri postopek je bil dejansko uporabljen, je stranka, ki je osumljena kršitve, obvezana, da dokaže, da je postopek za pridobivanje enakega proizvoda drugačen od tistega, ki je patentiran.

V prehodnih določilih, natančneje v 65. členu TRIPS sporazuma, so določena obdobja za uveljavitev standardov, ki jih sporazum določa, v zakonodajah držav članic. Obdobja se razlikujejo glede na to ali gre za razvite ali nerazvite države. Za najbolj razvite države je predvideno obdobje enega leta od začetka veljavnosti sporazuma (do januarja 1996), za DvR in tranzicijske države pa 4 leta (do januarja 2000). Za DvR, ki pred sprejetjem sporazuma oz. do januarja 2000 za določena področja tehnologije še niso imele urejene zaščite intelektualne lastnine, je za uveljavitev minimalnih standardov predvideno še dodatno obdobje 5 let (do januarja 2005). Pogoji za uporabo teh daljših prehodnih obdobj je, da te države zagotovijo, da katerekoli spremembe v njihovih zakonih, predpisih in praksi v tem času ne poslabšajo usklajenosti z določbami TRIPS sporazuma. V 66. členu je dalje še določeno obdobje, v katerem morajo sporazum implementirati najmanj razvite države, in sicer je to obdobje 10 let po preteku splošnega enoletnega prehodnega obdobja (skupaj torej 11 let, do januarja 2006). Na podlagi ustrezno obrazložene zahteve pa se najmanj razvitim državam članicam lahko dovoli tudi podaljšanje tega obdobja. Sporazum izrecno določa, da morajo v tem času razvite

države članice spodbujati podjetja in ustanove na svojem območju k pospeševanju in spodbujanju prenosa tehnologije najmanj razvitim državam članicam (2. odstavek 66. člena TRIPS).

Razvite industrializirane države predstavljajo tudi vodilne proizvajalce stvaritev intelektualne lastnine. Večja mednarodna zaščita pravic intelektualne lastnine pomeni utrditev njihove pozicije kot največjih izvoznih inovacij in jim omogoča postavljanje konkurenčnih cen. TRIPS sporazum jim torej omogoča napredek v trgovini in domačem prihodku (Bradford 2010, 19–20). Ker so vse razvite države soglasno podpirale sprejetje TRIPS sporazuma, se je edina bitka na pogajanjih odvijala z DvR, in sicer prepričati jih, da sprejmejo sporazum. Kot posnemovalci in uporabniki intelektualne lastnine so videle bolj malo koristi od sporazuma. Razvite države so prepričevale, da bo sporazum za DvR pomenil stimulacijo inovacij in privabil investicije, vendar so takšne prednosti precej šibke in negotove. Hkrati so se DvR zavedale, da podpis sporazuma zanje pomeni visoko politično ceno.

DvR trdijo, da TRIPS sporazum njihovim podjetjem preprečuje, da bi pridobila znanje in tehnologijo za razvoj. TRIPS sporazum je bil sprejet na osnovi, da pomeni ravnotežje med imetniki pravic intelektualne lastnine in potrošniki ter da spodbuja investicije v raziskave in razvoj. V praksi pa so učinki sporazuma na raziskave in razvoj nedokazani in prevladuje mnenje, da se tehnika bolj nagiba k imetnikom pravic, kot pa javnosti. Nekateri analitiki so celo predlagali umik sporazuma iz WTO, ker naj bi s tem, ko daje monopol nekaterim potencialnim konkurentom, oviral svobodno trgovino (Reichman 2000, 446).

6.3 Analiza pogajanj in sprejetja

ZDA so z uporabo svoje trgovinske moči vodile pogajanja v urugvajskem krogu in predvsem s pomočjo EU, Japonske in Kanade uspele prepričati celotno mednarodno skupnost, da morajo biti pravice intelektualne lastnine zaščitene v okviru STO (Robinson in Gibson 2011, 1888). Kot trdita tudi Crump in Druckman (2012, 13) pogajanja za sprejetje TRIPS sporazuma predstavljajo mednarodno zgodbo, ki so jo vodili ameriški korporativni interesi.

Postavlja se vprašanje, zakaj so DvR sploh privolile v sprejetje sporazuma, ki uvaja tako stroga pravila za zaščito intelektualne lastnine, ki koristijo predvsem razvitim industrializiranim državam. Lastništvo patentov prevladuje v razvitih državah, medtem ko za DvR, ki so neto uvoznice tehnologije, šibka zaščita intelektualne lastnine predstavlja poceni način prenosa tehnologije (Maskus 2003, 33). Strožja zaščita intelektualne lastnine torej pomeni višje cene, potencialne zlorabe na področju konkurence, manjšo zaposlitev v industrijah, ki se ukvarjajo s posnemanjem in omejen dostop do mednarodnih tehnologij.

Sicer strožja zaščita lahko tudi pozitivno vpliva na DvR, saj spodbuja inovacije, vendar je to odvisno od tehnoloških zmogljivosti, kar pomeni, da manjše in revnejše države ne morejo pričakovati večjih koristi (Maskus 2003, 34).

Vprašanje, kako je TRIPS sporazumu sploh uspelo, da je bil sprejet, je mogoče precej manj zapleteno, kot se zdi na prvi pogled. S sporazumom so pridobile najrazličnejše države, najbolj atraktiven pa je seveda za ZDA. V globalni ekonomiji se pojavljajo trgovinska neravnotežja predvsem v DvR, visoka tehnologija pa postaja pomemben člen za doseganje konkurenčne prednosti. Po mnenju Vivas-Egui (2003, 7) je eden od razlogov, da so DvR sprejele sporazum, pričakovanje, da ne bodo več podvržene enostranskim pritiskom s strani nekaterih razvitih držav. Za manjše države, ki z inovacijami in izvozom šele začenjajo, multilateralni režim pomeni izboljšanje od prejšnjih bilateralnih pritiskov, ki so jih tako dosledno izvajale ZDA. Pred začetkom pogajanj so se namreč številne DvR soočale s pritiski in navezovanjem investicijskih sporazumov na dvostranske sporazume o pravicah intelektualne lastnine. Poleg tega je bila vključitev TRIPS sporazuma pogojevana z nekaterimi koncesijami na drugih področjih (*ibid.*). Glavni razlog, da DvR niso uporabile svoje veto pravice na sprejem TRIPS sporazuma torej tiči v tem, da so imele zelo slabo izbiro – ali se soočijo z nadaljevanjem enostranskih trgovinskih povračilnih ukrepov s strani ZDA in tudi EU, ali pa sprejmejo multilateralni režim, v katerem bo STO in njen mehanizem reševanja konfliktov brzdal ZDA pri svojih povračilnih ukrepih (Bradford 2010, 21). Če pogledamo s te strani, odločitev DvR niti ni nenavadna, praktično niso imele nobene izbire.

Drugi razlog, zakaj so manj razvite države bile pripravljene sprejeti ta sporazum, lahko poiščemo v kalkulaciji drugih interesov, ki so jih države imele v urugvajskem krogu pogajanj. Za mnoge države, ki so uvozniki intelektualne lastnine, se sporazum zdi omejevalen in v nasprotju z njihovimi interesi. Vendar ne smemo pozabiti, da je bil TRIPS sporazum sprejet v okviru pogajanj celega seta drugih sporazumov in države so v zameno za dostop do drugih sektorjev mednarodne trgovine zraven 'požrle' še TRIPS sporazum (Arup 2000, 183). Pri pogajanjih v urugvajskem krogu je namreč šlo za pristop 'enotnega sprejema', ki so ga velike sile uspešno vsilile. Prejšnji krogi trgovinskega pogajanja so dopuščali določene izjeme, države so se lahko odpovedale dogovorom, na katere niso želele biti vezane, medtem ko je enotni pristop urugvajskega kroga pomenil, da mora biti sprejet celoten set sporazumov, vključno s TRIPS, če želijo države uživati ugodnosti članstva v STO (Bradford 2010, 21; Yusuf 1998, 8). Po mnenju Arupe (2000, 183) je pri samih pogajanjih in splošnem sprejetju prišlo tudi do "moči ideologije". Potrditev sporazuma je pomenila indic, da so države pripravljene sodelovati v globalnem ekonomskem sistemu. Delegacije močnejših držav so

uporabile svojo moč prepričevanja, strokovnosti in avtoritete, da so to ideologijo spravile v obtok med države. ZDA in EU so zagrozile s prenehanjem svojih trgovinskih obveznosti do držav, ki ne bodo sprejele končnega akta urugvajskega kroga, ki je vključeval tudi TRIPS sporazum. Čeprav so se mnoge DvR zavedale posledic, ki jih bo TRIPS sporazum imel zanje, so upale, da bodo z ugodnostmi iz drugih sporazumov STO pridobile več, kot pa bodo izgubile s sprejetjem TRIPS sporazuma. Bile so tudi postavljene pred dejstvo, ali sprejeti sporazum ali pa se odreči vsem ostalim ugodnostim, ki so jih uspele izposlovati v preteklih letih, česar pa si niso mogle privoščiti (Bradford 2010, 21).

Še tretji razlog, tesno povezan s prvima dvema, po mnenju Drahos in Baithwaita (2002, 12), tiči v demokraciji oz. v njenem nedelovanju. Režim intelektualne lastnine, kot ga uvaja TRIPS sporazum, predstavlja neuspeh demokratičnih procesov, tako nacionalno kot mednarodno. Manjše število podjetij iz ZDA je zavzelo njeno trgovinsko agendo in nato v sodelovanju z evropskimi in japonskimi multinacionalkami oblikovalo osnutek sporazuma o zaščiti pravic intelektualne lastnine, ki je postal dejanski načrt za TRIPS. Odpor držav v razvoju je bil uspešno zlomljen preko trgovinske (pre)moči (Drahos in Braithwaite 2002, 12). Kljub načelu enakih pravic za vse države, ki je glavno vodilo STO pogajanj, nam zgodovina pogajanj o TRIPS sporazumu kaže, da ekonomska in politična moč dejansko igra veliko vlogo tudi znotraj STO. Velike sile so torej kljub načelu enakosti sposobne diktirati, kakšna naj bo pogajalska agenda in dejansko voditi celoten pogajalski proces (Bradford 2010, 22).

TRIPS sporazum uvaja več, kot le skupno politiko o patentih. Oblikoval je set minimalnih standardov glede avtorskih pravic, blagovnih znamk, industrijskih dizajnov, itd.. TRIPS uspešno globalizira niz načel glede intelektualne lastnine, saj je večina držav članica STO ali pa skuša to postati (Drahos in Braithwaite 2002, 10). Ima tudi učinek harmonizacije politik glede intelektualne lastnine, saj določa precej natančen okvir standardov glede nacionalnih zakonodaj v povezavi z intelektualno lastnino. Drahos in Braithwaite (2002, 10) v svoji knjigi omenjata izjavo pogajalca iz ZDA, da je bilo »manj kot 50 ljudi odgovornih za sprejetje TRIPS sporazuma«. Zadeva se še bolj pogrezne, ko ugotovimo, da so z globalizacijo intelektualne lastnine dejansko največ pridobile ZDA, nekoliko manj še EU, DvR pa praktično nič (Drahos in Braithwaite 2002, 11). Visoki standardi zaščite intelektualne lastnine, ki jih določa TRIPS sporazum, niso primerni za razvojne potrebe DvR. Khor (2007, 10) navaja, da sami stroški uveljavitve sporazuma DvR stanejo okrog 60 milijard dolarjev letno, kar več kot odtehta morebitne prednosti zaradi večjega dostopa do trgov razvitejših držav, kar je bilo izpogajano v ostalih sporazumih urugvajskega kroga.

V okviru STO imajo vse države enako glasovalno pravico in osnovno načelo vseh pogajanj je doseganje konsenza. Ta varovala naj bi zagotavljala, da velike sile ne morejo šibkejšim državam vsiliti neželenih dogovorov (Bradford 2010, 20). Ampak podrobnejši pregled dinamike pogajanj razkriva, da formalna in teoretična enakost držav pogosto potone pod pogajalsko močjo v praksi. Ko se DvR pogaja z razvito državo, se navadno sreča s problemom neenakih pogajalskih moči. Očiten odgovor, ki se ponuja na omenjen problem, je formiranje koalicij. Izkušnja urugvajskega kroga, predvsem glede intelektualne lastnine, kaže, da bodo morale DvR postati bolj kreativne pri upravljanju skupnega življenja, saj jim reorganizacija STO očitno ne bo uspela (Drahos 2003, 79). DvR navadno zapuščajo pogajalsko mizo z izjavo, da so razočarane nad pogajalskim procesom. Med urugvajskim krogom se je oblikovalo mnogo koalicij, najmočnejša je bila QUAD, sestavljena iz ZDA, EU, Japonske in Kanade. Sestavili so osnovno agendo, jo nato promovirali in ko so enkrat dosegli konsenz med sabo, je bilo zelo težko za druge koalicije, da bi blokirale njihovo pogajalsko agendo. QUAD predstavlja najmočnejšo koalicijo v urugvajskem krogu, brez njihovega soglasja se nič ni moglo premakniti naprej. Svoja nesoglasja so reševali znotraj koalicije, navzven pa so vedno delovali enotno – niso hoteli dopustiti, da bi notranja nesoglasja ogrozila TRIPS pogajanja. (Drahos 2003, 90)

Po mnenju Fotoumata in Kwa (2004, 18) razvite države pridobivajo v okviru STO, medtem ko večina DvR ostaja na slabšem. To se dogaja predvsem iz dveh razlogov; prvič, zaradi interesa večjih sil in njihovih povezav z multinacionalkami in drugič, zaradi kombinacije ideologije, paternalizma in ideje, da pravi verniki globalizacije vedo najboljše. Kot piše Bradford (2010, 28), sprejem TRIPS sporazuma lahko pojasnimo kot manifestacijo nekaterih svetovno najmočnejših korporacij v sodelovanju s svetovno najmočnejšimi ekonomijami. Pogledi, ki so jih velike sile predstavile na STO pogajanjih, v veliki meri odsevajo poglede njihovih domačih velikih industrij, vlade so postale predstavniki domačih lobijev, kar jih je usmerilo, da so iz pogajanj uspele iztržiti sporazum, ki v veliki meri odraža interese njihove industrije s področja intelektualne lastnine.

7 ZAKLJUČEK

Vprašanje zaščite intelektualne lastnine je bilo na agendo urugvajskega kroga pogajanj vključeno predvsem zaradi pritiskov razvitih industrializiranih držav, iz katerih izvira velika večina inovacij, novih tehnologij in drugih oblik intelektualne lastnine. Pritisk ZDA je bil jasno viden že od vsega začetka, ne smemo pa pozabiti, da so bile tudi ZDA same pod močnim pritiskom svojih velikih industrij. Nov sporazum oz. novo standardizirano mednarodno obliko zaščite pravic intelektualne lastnine so razvite države zahtevale, ker je bilo v različnih nacionalnih zakonodajah in sistemih zaščite preprosto preveč razlik, sama zaščita intelektualne lastnine pa je bila v mnogo državah šibka ali celo odsotna. Zaradi tega naj bi industrije razvitih državah, kot so poudarjale ZDA, utrpele veliko finančno škodo. Mednarodni sporazumi v okviru WIPO so se izkazali za neučinkovite, saj ni bilo mehanizma, ki bi zagotavljal obvezno implementacijo določil, ampak so sporazumi igrali bolj vlogo neobvezujočih smernic. Ti sporazumi tudi niso vsebovali mehanizmov za učinkovito reševanje sporov in niso pokrivali novih oblik intelektualne lastnine. TRIPS sporazum zdaj predstavlja enega od treh stebrov STO in ga morajo sprejeti vse države, ki želijo postati članice organizacije. Gre za najobsežnejši mednarodni dogovor o zaščiti intelektualne lastnine in pokriva skoraj vse njene do sedaj znane oblike.

Jasnega odgovora na prvo raziskovalno vprašanje, ali je proces pogajanj o sprejemu TRIPS sporazuma v celoti potekal po demokratičnih pravilih in načelih, skoraj ne morem podati. Pogajanja so v osnovi potekala po pravilih in načelih GATT, ali so bila popolnoma upoštevana in demokratična pa je druga zgodba. Jasno je, da so imele DvR izredno slabo izhodišče in so bile v očitno slabšem položaju, saj niso imele na voljo nobenih mehanizmov za uveljavljanje svoje volje. Že kmalu po sprejetju sporazuma se je pojavila vrsta težav, zlasti v DvR in že leta 2001 se je začel nov krog pogajanj, tokrat v Dohi, na katerih so se skušali dogovoriti o spremembah sporazuma, ki bi olajšale nekatere zahteve za manj razvite države. Na tem novem krogu pogajanj so najmanj razvite države uspele uveljaviti daljši rok za uveljavitev sporazuma (do leta 2016) in nekaj drugih ugodnosti. TRIPS sporazum se je torej že 5 let po uveljavitvi izkazal za problematičnega za DvR, kar je bilo pričakovano, vendar kljub temu so razvite države uspele doseči njegovo sprejetje. Očitno je torej, da TRIPS sporazum za DvR ni bil optimalen in da so ga sprejele pod pritiskom močnejših držav, zato lahko zaključimo, da celoten proces pogajanj ni potekal popolnoma demokratično, saj DvR že od vsega začetka niso imele nobene možnosti, sama pogajanja pa jasno odražajo trgovinsko premoč nekaterih držav.

Naveza EU-ZDA, ki se je oblikovala na pogajanjih, je precej nejasna in pušča precej prostora za ugibanja. EU se je v celoti pridružila stališču ZDA v pogajanjih o intelektualni lastnini in zgleđa, kot da svojega mnenja pravzaprav ni imela. To lahko skušamo pripisati močnim pritiskom in lobiranju s strani velikih industrij. Kot že večkrat nakazano, pogajanja o sprejetju TRIPS sporazuma močno odražajo vpliv in lobiranje velikih industrij, izstopata predvsem farmacija in zabavna industrija. Vzpostavljen je bil močan lobi, s katerim so dosegli umestitev vprašanja urejanja intelektualne lastnine na pogajalsko agendo urugvajskega kroga. Te ameriške industrije so močne tudi v Evropi in so svoje pritiske in lobiranje razširile na evropske podružnice. V osnovi lahko zaključimo, da je šlo pri pogajanjih predvsem za močan vpliv industrije in ne toliko samih vlad držav, kar lahko lažje pojasni navezo EU-ZDA. Odgovor na drugo raziskovalno vprašanje se torej glasi, da je naveza EU-ZDA temeljila predvsem na interesih industrije. EU je svoja stališča in interese prilagodila ameriškim ter v celoti podprla njihove predloge. Kot rečeno, je šlo za močan vpliv najpomembnejših industrij, zato druge izbire skoraj ni bilo.

Odgovor na tretje raziskovalno vprašanje, kaj je DvR 'prisililo' v podpis sporazuma, je precej jasen in je bil podan že tekom naloge. Dejstvo ostaja, da so DvR sprejele TRIPS sporazum pretežno zaradi pritiskov razvitih držav, v katerih so ZDA odigrale glavno vlogo. Sporazum dejansko najbolj koristi razvitim državam, DvR so bile že pri pogajanjih v precej slabšem položaju, saj se enostavno niso bile sposobne postaviti nasproti močni koaliciji, ki so jo formirale najbolj razvite države. Ostalo jim je edino upanje, da jim po sprejetju sporazuma ne bo potrebno sklepati drugih bilateralnih dogovorov, ki bi lahko vsebovali še strožje pogoje, in pričakovanje, da bodo koristi od drugih sporazumov, sprejetih na pogajanjih, večje od potencialnih izgub, ki jih bo prinesla uveljavitev TRIPS sporazuma. DvR so sporazum sprejele pod pritiskom – zaradi strahu pred sankcijami in nujo po članstvu v STO. Kaj nam to pove o načelu enakopravnosti, ki ga promovira STO? Pogajanja o TRIPS sporazumu kažejo, da to načelo niti v STO ni absolutno in da ekonomska moč igra močno vlogo. Velike sile z močno ekonomsko močjo kljub načelu enakosti uspejo prevladati.

Po raziskavi in proučitvi pogajanj o sprejemu TRIPS sporazuma lahko potrdim svojo izhodiščno tezo, da so pogajanja v urugvajskem krogu STO pogajanj o sprejemu TRIPS sporazuma možno odražala premoč in prevlado ZDA, tako v odnosu do DvR, kot tudi do EU in ostalih razvitih držav. ZDA so s svojo ekonomsko močjo dejansko vodila pogajanja, od samega začetka oblikovanja agende, vse do končnega sprejema sporazuma. Zanimivo pa je, da so bile tudi same ZDA pod pritiskom, ki so ga z lobiranjem izvajale njene velike industrije. Jasno je, da je bilo vprašanje intelektualne lastnine vključeno v agendo pogajanj urugvajskega

kroga na pobudo razvitih držav, predvsem ZDA, zaradi pritiskov velikih industrij, kot so farmacevtska industrija, zabavna industrija in industrija visoke tehnologije. Te so z intenzivnim lobiranjem dosegle, da je sprejetje sporazuma o zaščiti intelektualne lastnine predstavljalo predpogoj za uspešno zaključitev pogajanj urugvajskega kroga. Lepo vidno se je na pogajanjih v urugvajskem krogu o sprejemu TRIPS sporazuma odvijala t. i. igra dveh ravni. Na nacionalni ravni so ZDA čutile velik vpliv s strani domačih industrij, učinkovito povezanih v močno koalicijo, ki je izvajala pritiske na vlado, naj oblikuje zanje ugodno politiko za zaščito intelektualne lastnine. Na mednarodni ravni so se ZDA trudile čimbolj uspešno dokazati, da zmorejo uresničiti te pritiske. Nacionalni interes ZDA je bil torej oblikovan skladno z liberalno teorijo mednarodnih odnosov – močne notranje socialne skupine in trenutna oblast so definirale zunanjepolitični cilj države, ki ga je vlada uspešno zasledovala na mednarodnih trgovinskih pogajanjih v okviru STO.

TRIPS sporazum pokriva vsa področja intelektualne lastnine in čeprav naj bi bili standardi zaščite intelektualne lastnine, ki jih sporazum uvaja, 'minimalni skupni standardi', so bili ti oblikovani skladno z modeli, ki se v uporabljajo v razvitih državah. Določila sporazuma so izjemno stroga, določajo monopol nad proizvodnjo in prodajo zaščitenih izdelkov in za DvR pomenijo višje cene in nezmožnost tekmovanja z industrializiranimi državami. Pogajanja v urugvajskem krogu so resnično odražala premoč in prevlado ZDA, vendar je šlo bolj za ekonomsko kot politično premoč. Na stališče ZDA so namreč vplivale njene velike industrije, ki so z intenzivnim lobiranjem in pritiski uspele uveljaviti svoja stališča.

Pomen intelektualne lastnine v mednarodnih ekonomskih odnosih še vedno raste. Intelektualna lastnina je pomembna za doseganje konkurenčnosti v novi globalni ekonomiji, ki temelji predvsem na znanju, inovacijah in razvoju. Na pogajanjih v Dohi so DvR uspele doseči nekaj olajšav, predvsem v smislu bolj fleksibilne interpretacije TRIPS sporazuma, ki DvR omogoča določen manevrski prostor pri oblikovanju nacionalnih zakonodaj. Žal je implementacija fleksibilnosti sporazuma bolj šibka, predvsem zaradi slabega poznavanja možnosti, pomanjkanja strokovnjakov in nadaljnjega pritiska s strani razvitih držav in velikih industrij. Vse od sprejetja TRIPS sporazuma se večina DvR pritožuje zaradi vedno večje monopolizacije intelektualne lastnine.

8 LITERATURA

Arup, Christopher. 2000. *The New World Trade Organization Agreements. Globalizing Law Through Services and Intellectual Property*. Cambridge: University Press.

Benko, Vlado. 1996. *Znanost o mednarodnih odnosih*. Ljubljana: FDV.

--- 2000. *Sociologija mednarodnih odnosov*. Ljubljana: FDV.

Bernska konvencija za varstvo književnih in umetniških del. Sprejeta v Bernu 9. septembra 1886. Dostopno prek: http://www.zamp.si/zakonodaja_bernska_konvencija.php (24. oktober 2014).

Berridge, G. R.. 2005. *Diplomacy. Theory and Practice*. London: Palgrave Macmillian.

Bethune, John. 2003. *The Economics of Intellectual Property*. Raleigh: John Locke Foundation.

Blakeney, Michael. 1996. *Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights: A Concise Guide to the TRIPs Agreement*. London: Sweet&Maxwell.

Bogsch, Arpad. 1992. *Brief History of the Forst 25 Years of the World Intellectual Property Organization*. Ženeva: WIPO.

Bohinc, Rado in Mojca Kete Ujčič. 2001. *Gospodarsko pravo 3. Tržno pravo*. Ljubljana: FDV.

Boseley, Sarah. 2003. Yusuf Hamied, generic drugs boss. *The Guardian Unlimited*, 18. Februar 2003. Dostopno prek: <http://www.theguardian.com/world/2003/feb/18/aids.sarahboseley13> (23. oktober 2014).

Bradford, Anu. 2010. When the WTO Works, and How It Fails. *Virginia Journal of International Law* 51 (1): 1–56.

Bučar, Bojko, Zlatko Šabič in Milan Brglez. 2000. *Navodila za pisanje: seminarske naloge in diplomska dela*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Crump, Larry in Druckman Daniel. 2012. Turning Points in Multilateral Trade Negotiations on Intellectual Property. *International Negotiations* 17 (1): 9–35.

Cornish, W. R.. 1996. *Intellectual property. Third edition*. London: Sweet & Maxwell.

Drahos, Peter. 1995. Global Property Rights in Information: The Story of TRIPS at the GATT. *Prometheus* 13 (1): 6–19.

--- 1997. Thinking strategically about intellectual property rights. *Telecommunications Policy* 21 (3): 201–211.

--- 2003. When the Weak Bargain with the Strong: Negotiations in the World Trade Organization. *International Negotiation*, 8 (1): 79–109.

Drahos, Peter in John Braithwaite. 2002. *Information Feudalism: Who Owns the Knowledge Economy?* London: Earthscan Publications.

Dunajska konvencija o pravu mednarodnih pogodb – *Vienna Convention on the Law of Treaties*. 1980. Dostopno prek: http://www.mzz.gov.si/fileadmin/pageuploads/zakonodaja_in_dokumenti/knjiznica/DKPMP.pdf (11. november 2013).

Emmert, Frank. 1990. Intellectual Property in the Uruguay Round – Negotiating strategies of the Western Industrialized Countries. *Michigan Journal of International Law*, 11 (1): 1317–1399.

Evans, Graham in Jeffrey Newnham. 1998. *The Penguin Dictionary of International Relations*. London: Penguin Books.

Fotoumata, Jawara in Aileen Kwa. 2004. *Behind the Scenes at the WTO: The Real World of International Trade Negotiations*. London in New York: Zed Books.

Fukunaga, Yoshifumi. 2008. Enforcing TRIPS: Challenges of Adjudicating Minimum Standards Agreement. *Berkeley Technology Law Journal* 23 (1): 868–931.

Garcia, Bermejo Romualdo in Rosana Garcíandia Garmendia. 2012. The EU as an actor at the WTO: its strengths and weaknesses throughout history. *Eastern Journal of European Studies* 1 (3): 49–66.

Gervais, Daniel. 2005. International Intellectual Property and Development: A Roadmap to Balance? *Journal of Generic Medicines* 4 (2): 327–334.

--- 2008. *The TRIPS Agreement. Drafting History and Analysis*. London: Sweet&Maxwell.

Gurry, Francis. 2005. The Growing Complexity of International Policy in Intellectual Property. *Science and Engineering Ethics* 11 (1): 13–20.

Haaški sporazum glede mednarodne hrambe industrijskih dizajnov – *The Hague Agreement Concerning the International Deposit of Industrial Designs*. 1925. Dostopno prek: http://www.wipo.int/hague/en/legal_texts/wo_hah0_.htm (23. november 2013).

Igličar, Albin. 1996. *Teme iz sociologije prava*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Jain, C. Subhash. 1996. Problems in International Protection of Intellectual Property Rights. *Journal of International Marketing* 1 (4): 9–32.

Jambrek, Peter. 1992. *Uvod v sociologijo*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Kajnič, Sabina. 2001. *Srednje velike države v Evropi – iskanje paradigme na primerih Poljske in Španije*. Diplomsko delo. Ljubljana: FDV.

Khor, Martin. 2007. *Patents, Compulsory License and Access to Medicines: Some Recent Experiences*. Third World Network. Dostopno prek: <http://www.twinside.org.sg/pos.htm> (23. oktober 2014).

- Kocbek, M. 1993. *Pravo intelektualne lastnine*. Maribor: Pravna fakulteta v Mariboru.
- Konvencija o ustanovitvi Svetovne organizacije intelektualne lastnine – *Convention Establishing the World Intellectual Property Organization*. 1979. Dostopno prek: http://www.wipo.int/treaties/en/convention/trtdocs_wo029.html (11. november 2013).
- Kos, Marko. 1999. *Slovenska inteligenca: vloga in perspektive*. Ljubljana: Nova Revija.
- Kumar, Prem. 1993. Uruguay Round of Trade Negotiations: An Assessment and Overview. *Economic and Political Weekly* 49 (28): 2636–2639.
- Lanozka, Anna. 2003. The Global Politics of Intellectual Property Rights and Pharmaceutical Drug Policies in Developing Countries. *International Political Science Review* 24 (2): 181–197.
- Lizbonski sporazum o zaščiti imena in njihovi mednarodni registraciji – *Lisbon Agreement for the Protection of Appellations of Origin and their International Registration*. 1958. Dostopno prek: http://www.wipo.int/lisbon/en/legal_texts/lisbon_agreement.html (22. november 2013).
- Madridski sporazum o mednarodni registraciji znamk – *Madrid Agreement Concerning the International Registration of Marks*. 1891. Dostopno prek: http://www.wipo.int/madrid/en/legal_texts/trtdocs_wo015.html (22. november 2013).
- Madridski sporazum o preprečevanju lažnih ali zavajajočih oznak o poreklu blaga – *Madrid Agreement for the Repression of False and Deceptive Indications of Source on Goods*. 1891. Dostopno prek: http://www.wipo.int/treaties/en/text.jsp?file_id=286779 (4. november 2014).
- Maskus, Keith. 2000. *Intellectual Property Rights in the Global Economy*. Washington: Peterson Institute for International Economics.
- May, Christopher. 2007. The Hypocrisy of Forgetfulness: The Contemporary Significance of Early Innovations in Intellectual Property. *Review of International Political Economy* 14 (1): 1–25.
- Mednarodna konvencija o varstvu novih vrst rastlin – *International Convention for the Protection of New Varieties of Plants*. 1961. Dostopno prek: http://www.wipo.int/wipolex/en/other_treaties/details.jsp?treaty_id=27 (22. november 2013).
- Moravcsik, Andrew. 1997. Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics. *International Organization* 51 (4): 513–553.
- Morgenthau, Hans. 1995. *Politika med narodi: borba za moč in mir*. Ljubljana: DZS.
- Neal, Richard G. in Eric F. Rhodes. *Making Good Things Happen: Negotiating for a Better Life*. Bloomington: AuthorHouse.

Niški sporazum glede mednarodne klasifikacije dobrin in storitev za namen registracije znamk – *Nice Agreement Concerning the International Classification of Good and Services for the Purposes of the Registration of Marks*. 1957. Dostopno prek: http://www.wipo.int/treaties/en/classification/nice/trtdocs_wo019.html (22. november 2013).

Paemen, Hugo. 2005. The European Union. V *The World Trade Organization: Legal, Economic and Political Analysis*, ur. Patrick F. J. Macrory, Arthur E. Appleton in Michael G. Plummer, 2485–2509. Springer US.

Pariška konvencija o zaščiti industrijske lastnine – *Paris Convention for the Protection of Industrial Property*. 1883. Dostopno prek: http://www.wipo.int/treaties/en/ip/paris/trtdocs_wo020.html (23. november 2013).

Patel, Surendra. 1989. Intellectual Property Rights in the Uruguay Round: A Disaster for the South? *Economic and Political Weekly* 18 (24): 978–993.

Pavčnik, Marijan. 2007. *Teorija prava*. 3. izdaja. Ljubljana: GV Založba.

Pogodba iz Budimpešte o mednarodnem priznanju deponiranja mikroorganizmov za postopek patentiranja – *Budapest Treaty on the International Recognition of the Deposit of Microorganisms for the Purposes of Patent Procedure*. 1977. Dostopno prek: http://www.wipo.int/treaties/en/registration/budapest/trtdocs_wo002.html (22. november 2013).

Pogodba iz Nairobija o varstvu olimpijskega simbola – *Nairobi Treaty on the Protection of the Olympic Symbol*. 1981. Dostopno prek: http://www.wipo.int/treaties/en/ip/nairobi/trtdocs_wo018.html (22. november 2013).

Pogodba o patentnem sodelovanju – *Patent Cooperation Treaty*. 1970, v veljavi od 2002. Dostopno prek: <http://www.wipo.int/pct/en/texts/articles/atoc.htm> (22. november 2013).

Pogodba o registraciji blagovnih znamk – *Trademark Registration Treaty*. 1973. Dostopno prek: http://ipmall.info/hosted_resources/lipa/trademarks/PreLanhamAct_107_Trademark_Treaty.html (23. november 2013).

Pretnar, Bojan. 2002. *Intelektualna lastnina v sodobni konkurenci in poslovanju*. Ljubljana: GV Založba.

Putnam, D. Robert. 1988. Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-Level Games. *International Organization* 42 (3): 427–460.

Reichman, J. H.. 2000. *The TRIPS Agreement Comes of Age: Conflict or Cooperation with the Developing Countries?* Durham: Duke Law School.

Robinson, Daniel in Chris Gibson. 2011. Governing Knowledge: Discourses and Tactics of the European Union in Trade-Related Intellectual Property Negotiations. *Antipode* 5 43 (1): 1883–1910.

Rozman, Bor. 1999. Intelektualna lastnina in patentni uradi v dobi globalizacije. *Teorija in praksa*, 36 (6): 1027–1040.

Russett, Bruce in Harvey Starr. 1996. *Svetovna politika: izbira možnosti*. Ljubljana: FDV.

Satow, Ernest. 1979. *Satow's Guide to Diplomatic Practice*. New York: Longman.

Sell, K. Susan. 1999. Multinational Corporations as Agents of Change: The Globalization of Intellectual Property Rights. V *Private Authority and International Affairs*, ur. Claire A. Cutler, Virginia Haufler in Tony Porter, 169–198. Albany: State University of New York Press.

Sell, K. Susan in Christopher May. 2001. Moments in Law: Contestation and Settlement in the History of Intellectual Property. *Review of International Political Economy* 8 (3): 467–500.

Splošni sporazum o carinah in trgovini – *General Agreement on Tariffs and Trade*. 1947. Dostopno prek: http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/gatt47_e.pdf (5. november 2014).

Sporazum o trgovinskih vidikih pravic intelektualne lastnine – *Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights*. 1994. Dostopno prek: http://www.wto.org/english/tratop_e/trips_e/t_agm0_e.htm (11. november 2013).

Stangor, Charles. 2004. *Social Groups in Action and Interaction*. London: Psychology Press.

Strange, Susan. 1995. *Države in trgi*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Šabič, Zlatko. 2002. Small States Aspiring for NATO Membership: Some Factors Influencing the Accession Process. V *Small States in the Post-Cold War World*, ur. Zlatko Šabič in Charles Bukowski, 1–25. Westport: Praeger Publishers.

Tratnik, Matjaž in Aleš Ferčič. 2002. *Mednarodno gospodarsko pravo*. Maribor: Pravna fakulteta.

Vivas-Egui, David. 2003. *Regional and Bilateral Agreements and a TRIPS-plus World: the Free Trade Area for the Americas (FTAA)*. Ženeva: Quaker United Nations Office.

Winkler, Klaus. 2006. *Negotiations with Asymmetrical Distribution of Power*. Frankfurt: Physica-Verlag HD.

WIPO. 1998. *Intellectual Property Reading Material*. Ženeva: WIPO.

Woodward, K. Barbara. 2012. The Roles of Non-State Actors in Lawmaking within the Global Intellectual Property Regimes of WIPO and TRIPs. *International Community Law Review* 14 (1): 33–61.

Wroblewski, Jerzy. 1985. Legal language and legal interpretation. *Law and Philosophy* 4 (1): 239–255.

Yusuf, Abdulqawi A. 1988. TRIPs: Background, Principles and General Provision. V *Intellectual Property and International Trade – The TRIPS Agreement*, ur. Carlos M. Correa in Abdulqawi A. Yusuf. London: Kluwer Law International Ltd.

Zartman, I. William. 2002. The Structure of Negotiation. V *International negotiation*, ur. V. Kremenyuk. New York: Jossey-Bass.

Zirnstein, Elizabeta. 2007. *Patentno varstvo v Evropi. Razvoj in perspektive*. Koper: Fakulteta za management.